ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Բ Ա Ժ Ա Կ

ԿԱԹԱՐԴԱԿԱՆ ՎԷՊ

Գործ Տիկին Ժօրժ Սանի

Ա.

Իշխանաձն մանուկը կամեցաւ զբօսնել բարձր սարի վրայ, և դաստիարակը հետևեցաւ նորան։ Մանուկը կամեցաւ մօտից տեսնել գեղեցիկ ձիւնն ու մեծ մեծ սառոյցները որ երբէք չեն հալվում, և դաստիարակը չը-համարձակեցաւ ընդդիմանալ նորան։ Մանուկը իւր չան հետ խաղայ բերա-նաբաց սառցակոյտի ափին. նորա ոտը սահեցաւ աղաղակեց ու անյայտա-ցաւ, և դաստիարակը չհամարձակեցաւ ետևիցն ընկնել։ Իսկ չունը թռաւ անդունդը երեխային փրկելու համար, և նա էլ անյայտացաւ։

—

Մի քանի րոպէ հաչող չան ու աղաղակող երեխայի ձայները լսվում էին։ Քանի գնում՝ աղաղակը իջնում խեղդվում էր անծանօթ խորութեան մէջ, և վերջապէս էլ ոչինչ ձայն չէր գալիս. անդունդը լռել էր։ Այն ժա-մանակ իշխանի սպասաւորները և սարի հովիւները փորձեցին չուաններով իջնել անդունդը. բայց նոքա միայն մի մութ ճեղք տեսան, որ այնքան խորն էր՝ որ կարծես վերջ չունէր և նորա կողերը որքան իջնում էին, այն-քան աւելի զառիվայր էին։

—

Ջուր էին նոքա իրանց կեանքը վտանգի մէջ դրել, ուստի գնացին ամէն բան տեղուլը պատմեցին իշխանին։ Իշխանը կախել տուեց նոցա, որով-հետև իրանց անհոգութեամբ իւր որդու կորստեան պատճառ էին եղել։ Գլխատեցին նոյնպէս քսանից աւելի ազնուականներ որ կարող էին աչք ունենալ տէրութեան թագի վրայ և անչուչտ դաշինք էին կապել սարի ո-գիների հետ ժառանգին սպանել տալու համար։ Իսկ պարօն Բօնուա դաս-տիարակի մասին ամէն տեղ հրատարակած էր որ եթէ բռնուի, սաստիկ տանջանքներով պիտի այրուի. այս պատճառով նա փախաւ անհետոյթ եղաւ։

—

Մանուկը չատ վախեցաւ ու մրսեցաւ սառնեղէն անդնդում։ Շունը չկարողացաւ պահել Նորան որ չսահի մինչև ամենախոր յատակը. բայց շաբունակ դօսիից բռնելով չթոյլ տուեց որ արագութեամբ սահի և սառոյցներին խփուի։ Զնայելով որ մանուկը իւր ծանրութեամբ ձգում տանում էր Նորան, այնու ամենայնիւ նա այնքան դիմացաւ մինչև որ թաթերը արիւնոտեցան և եղունգները համարեա թափթփեցան։ Սակայն նա պինդ բռնում էր, և երբ նոքա վերջապէս գտան մի խորշ ուր կարողացան դադարել, շունը իւր մարմնով ծածկեց ու տաքացրեց երեխային։

—

Եւ երկուսն էլ այնքան յոգնած էին որ քնեցան։ Երբ զարթեցան, առաջները մի կին տեսան, այնպէս նազելի ու գեղեցիկ որ չիմացան թէ ինչ էակ է։ Նորա հագուստը ձիւնի պէս սպիտակ էր, երկար ոսկեթել մազերը բոցի պէս փայլում էին ուսերի վրայ։ Ժպտալով նայում էր նա երեխայի երեսին, բայց չխօսեցաւ Նորա հետ, այլ ձեռքից բռնելով դուրս հանեց Նորան սառցակոյտից և տարաւ մի մեծ ու վայրենի հովիտ ուր չունը կաղիկաղ հետևեցաւ նոցա։

—

Այս հովիտը, որ ծածկուած է լեռների հետաւոր խորշում, անծանօթ է մարդկանց։ Բարձր գրանիտէ սարեր և անանցանելի սառցակոյտեր ամէն կողմից պաշտպանում են Նորան։ Զարհուրելի և միանգամայն գուարճալի է այս տեղը, ինչպէս որ վայելում է Նորա մէջ բնակող էակներին։ Նորա կողերի վրայ ապաստան են գտել արծիւները, արջերն ու լեռնայծերը։ Հովի ամենախոր տեղում թաղաւորում է տաքութիւնը և ծաղկում է ամենագեղեցիկ բոյսեր. այն տեղ վհուկները հաստատել էին իրանց բնակարանը, և մատաղահաս Զիլլան իւր քոյրերի մօտ էր տանում սառցակոյտի կողերի վրայ գտած երեխային։

—

Երբ մանուկը նկատեց որ արջերը անցնում են մօտովը, սաստիկ վախեցաւ, չունն էլ ահից դողում, մռմռում էր. բայց վհուկը ժպտաց, և վայրենի անասունները փոխեցին իրանց ճանապարհը։ Մանուկը վհուկներին տեսաւ թէ չէ, ցանկացաւ ծիծաղել ու խօսել. բայց նոքա այնպիսի բոցափայլ աչքերով նայեցան երեխայի վրայ որ նա սկսաւ լալ։ Այն ժամանակ Զիլլան գրկեց Նորան, ճակատին մի համբոյր տուեց, և վհուկները ցայտացան, և ամէնից պառաւը ասաց Նորան սպառնալով.

—

«Այդ քո արածը մեծ ամօթ է. իւր անձը յարգող վհուկը երբէք մի մանուկ չէ գգուել։ Վհուկի համբոյրները պատկանում են տատրակներին, մատաղ ուլերին, ծաղիկներին, չնորհալի ու անմեղ արարածներին, իսկ այդ անմաքուր ու չարագործ կենդանին որ բերել ես այստեղ պղծում է քո շրթունքները։ Մինչ չենք ընդունում դորան, հետևէ մեզանից և այդ չունը։

դա մարդու բարեկամն է, Նորա կործանիչ ձգտումները և չափչտակիչ սոլորովիճներն ունի. չետ տար այս արարածները որտեղից բերել ես նոցա։

—

Ջիլլան պատասխանեց պառաւ Տրօլլիային. «Դու այնքան հպարտ ու չարասիրտ ես որ իբրև թէ իժից կամ անգղից ծնած լինէիր։ Ջես չիշում որ վհուկ լինելուց առաջ կին ես եղել, և մինչ ներելի է քեզ առել ու արմարհել այն ցեղը որից առաջ ես գալիս։ Երբ, մեր հին աստուածների վերջին սեղանների վրայ, խմել ես այն դիւթական ըմպելիքը որ մեզ անմահութիւն չնորհեց, չես երդուել մարդկանց զերդաստանները պաչտպանել և նոցա սերունդների վրայ հսկել։»

—

«Այո, վրայ բերեց Տրօլլիան, ես էլ քեզ պէս երդուել եմ մեր հայրերի դիտումիւնը մարդկային սերունդների երջանկութեանը նուիրել. բայց մարդիկ ազատել են մեզ մեր երդումից։ Ի՞նչպէս վարուեցան նոքա մեզ հետ։ Նոքա նոր աստուածներ պաչտեցին և մեզ կախարդ ու դև անուանեցին։ Նոքա հալածեցին մեզ մեր սրբազան տեղերից, և կործանելով մեր նուիրական օթևանները, ուրանալով մեր օրէնքները և ծաղր անելով մեր գաղտնիքները, խորտակեցին այն կապերը որ պինդ կապում էին մեզ իրանց անիծեալ ցեղի հետ։

—

«Իսկ ես, ևս երբէք զղջացել եմ որ դիւթական ըմպելիքով ազատուեցայ մահուան իչխանութիւնից, պատճառն այն է որ էլ չէի կարող ուզած ժամանակս մարդկանց վրայ մահ բերել։ Կար ժամանակ երբ դիտումեան չնորհքով կարող էինք խաղալ մահուան հետ, չտապեցնել նորան կամ յետաձգել։ Այսուհետև նա պրծնում է մեր ձեռից և ծիծաղում մեզ վրայ։ Մեր վրայ իչխող անողոքելի կեանքը դատապարտում է մեզ յարգել նոյն իսկ կեանքը։ Մեզ համար մի մեծ բարիք է որ էլ հարկադրուած չենք սպանութիւն գործել ապրելու համար. բայց և մեծ չարիք նոյնպէս որ ստիպուած ենք կննդանի թողնել այն արարածներին որոնց ցանկալի կը լինէր մեռած տեսնել։»

—

Այս անողորմ բառերը արտասանելուց յետոյ, պառաւ կախարդը ձեռը բարձրացրեց երևխային խփելու համար. բայց նորա բաղուկը թուլացած վայր ընկաւ. չունը յարձակեցաւ նորա վրայ և պատառոտեց նորա հագուստը, որի վրայ նչմարվում էին դեռևս առաջուան զոհերի ժամանակ թափած մարդկային արիւնի հետքերը։ Մանուկը, որ պառաւի խօսքերը չէր հասկացել, բայց տեսել էր նորա սոսկալի չարժուածքը, ապաւինեցաւ հեզաբարոյ Ջիլլայի գիրկը, և բոլոր մատաղահաս վհուկները ծիծաղեցան կախարդի կատաղութեան և չան յանդգնութեան վրայ։

—

Պառաւները յանդիմանեցին ու նախատեցին երիտասարդուհիներին, և

այնքան խօսքեր ասուեցան որ արջերն անգամ մռմռում էին իրանց որջերում։ Եւ այնքան աղաչակ ու սպառնալիք, ծիծաղ ու ծաղրածութիւն և անէծք բարձրացաւ օդը, որ ամենաբարձր կատարները իրանց ձիւնէ պսակները թօթափեցին հովտի ծառերի վրայ։ Այն ժամանակ երևեցաւ թագուհին, և լռութիւնը տիրեց, որովհետև վհուկների թագուհին կարող է, ինչպէս ասում են, խօսելու կարողութիւնը խլել նորանից՝ որ դէպի չարն գործ է ածում այդ ձիրքը, և վհուկների համար այդ ընդունակութիւնից զրկուիլը ամենամեծ պատիժ է համարվում։

—

Թագուհին երիտասարդ է ինչպէս այն օրը երբ անմահութեան բաժակը խմեց, որովհետև, անմահութիւնը ձեռք բերելուց յետոյ, վհուկները ոչինչ փոփոխութեան չենթարկուեցան, ոչ ծերացան և ոչ երիտասարդացան, այլ բոլորը նոյն հասակը պահպանեցին որի մէջ գտնվում էին այն գերագոյն րոպէին։ Ահա այս պատճառով երիտասարդ վհուկները միշտ անհանգիստ ու զուարթ են, միջահասակները միշտ ծանրաբարոյ ու մելամաղձոտ են, պառաւները միշտ զառամած ու տխուր։ Թագուհին բարձրահասակ է զուարթադէմ, նա ամէն վհուկներից ուժեղ, գեղեցիկ, հեզ ու իմաստուն է. միևնոյն ժամանակ նա ամէնից զիտնականն է. նա էր հնարել անմահութեան բաժակի մեծ գաղտնիքը։

—

«Տրօլլիա, ասաց նա, քո բարկութիւնը անօգուտ է։ Մարդիկ ինչ որ արժեն՝ և ինչոր են՝ ատելը իմաստութեան հակառակ բան է։ Իսկ քո կողմից, Զիլլա, խելագարութիւն էր այդ երեխային այստեղ բերել։ Ինչպէս պիտի մեծացնես դորան. չես իմանում որ դա մարդկանց սովորութեամբ պիտի ընչէ և ուտէ։ Եւ միթէ թոյլ պիտի աաս դորան սպանել կենդանիները կամ նոցա ձուն, կաթն ու մեղրը յափշտակել, կամ միայն այն բոյսերը որ նոցա սնունդը մատակարարում են։ Չես տեսնում որ դորանով մահ ես բերում մեր օթևանը։

—

—Թագուհի, պատասխանեց երիտասարդ վհուկը, մահը չէ թագաւորում այստեղ ինչպէս և ուրիշ տեղեր. կամ կարողացել ենք հեռացնել նորան մեր աչքերից։ Դիցուք թէ վհուկները մահ չեն պատճառում, թէ ծաղիկների անուշահոտութիւնը բաւական է նոցա կերակրելու, թէ նոցա թեթևընթաց քայլերը մի միջատ անգամ չեն ջախջախում, նոցա եթերական չունչը կենդանի բնութիւնից մի հիւղէ անգամ չէ կուլ տալիս, բայց միթէ կենդանիները չեն կոտորում, չեն ուտում միմեանց։ Ինչ փոյթ եթէ այս արարածների միջում որոնց կեանքը կործանման մէջ սնունդ է գտնում, երկուսը աւելի լինին։

—

—Շունը դեռ ոչինչ, ասաց թագուհին. բայց մանուկը ցաւ ու մահ կը բերէ այստեղ. դիտմամբ սպանութիւններ կը դործէ, զարհուրելի տեսա-

բաններ ցոյց կը տայ մեզ, կը նորոգէ սպանութեան և ատելութեան մըտքերը որ թագաւորում են մեզանից ոմանց մէջ, և մի այդպիսի արարածի ներկայութիւնը որ մեզ նման է, բայց այնպիսի գործողութիւններ կը կատարէ որ մեր աչքին զզուելի են, կը վրդովէ մեր անարատ երազները։ Եթէ դու պահում ես դորան, Զիլլա, աշխատէ մեղմացնել դորա զարհուրելի բնութիւնը, ապա թէ ոչ, կը ստիպեմ տանել կորցնել դորան ձիւների մէջ, ուր մահուան զոհ կը դառնայ։

—

Էլ ոչինչ չասաց Թադուհին, որովհետև նա սովորութիւն չունի պատուիրելու, այլ միայն խորհուրդներ է տալիս։ Նա հեռացաւ և վհուկները ցրուեցան։ Միայն մի քանիսը մնացին Զիլլաի մօտ և հարցրին նորան։ «Ինչ պիտի անես այդ երեխայով. ճշմարիտ է, գեղեցիկ է, բայց չես կարող սիրել նորան։ Այն օրից որ նուիրեցիր քեզ անարատ կուսութեան, դու չես ճանաչել ոչ ամուսին ոչ ընտանիք, ոչ մի յիշատակ քո մահկանացու կեանքից չէ թողել քեզ մայրութեան ուրջանքն ու երաշները։ Բայց ինչ որ էլ լինի, անմահութիւնը ազատում է մեզ այդ թուլութիւններից և ով որ միանգամ խմել է բաժակից, սէրը մոռացութեան է տուել։

—

Ճշմարիտ է, ասաց Զիլլան, բայց իմ երաշը այս երեխայի մասին ոչինչ նմանութիւն չունի մարդկային կեանքի երաշների հետ, սա ինձ համար ոչ այլ ինչ է՝ եթէ ոչ մի հետաքրքրութեան առարկայ, և զարմանում եմ որ ձեզ ոչինչ զուարճութիւն չէ պատճառում։ Դարեր անցան քանի որ ամենայն բարեկամութեան կապ կտրեցինք մարդկային ցեղի հետ, և այժմ մենք նորան իւր գործերից ենք ճանաչում։ Լաւ գիտենք որ առաջնանից աւելի ճարտար ու գիտուն է, նորա աշխատութիւնները ու գիւտերը զարմացնում են մեզ. բայց թէ արդեօք բնութեամբ էլ կատարելագործուած է և կամ իւր չար ձգտումները թողած է, այդ մեզ բոլորովին անյայտ է։

—

—Եւ դու կամենում ես տեսնել թէ ինչ կը դառնայ մարդկանց զաւակը, հեռու իւր նմանները և ինքն իրան թողած, կամ քեզանով կրթուած բարձր գիտութեան մէջ։ Փորձէ, մենք կ'օգնենք քեզ առաջնորդելու կամ զննելու նորան։ Միայն յիշէ որ նա թոյլ է և դեռ ևս չար չէ։ Քեզ պէտք կը լինի աւելի խնամք տանել դորա վրայ քան բնութիւնը նստող թռչնի վրայ, այնպէս որ մեծ հոգսի մէջ ես ձգել քո անձը, Զիլլա։ Դու ի քնէ սիրելի ու հեզ ես, բայց աւելի բռնէական հաճոյքներ ունիս քան թէ հաստատ կամք. չուտով կը ձանձրանաս այդ բեռից, և գուցէ աւելի լաւ կ'անէիր եթէ ամենևին չչալակէիր դորան։»

—

Նախանձն էր այսպէս խօսեցնում, որովհետև մանուկը դուր էր եկել նոցա, և չատերը կը կամենային ունենալ նորան։ Վհուկների սէրը սրտից չէ բղխում, բայց նոցա միտքը ցանկութեամբ ու հետաքրքրութեամբ լի է։

Նոքա ձանձրանում են, և ինչ որ մարդկանց աչխարհից գալիս է, ուր չեն համարձակում արձակ համարձակ մտնել, խռովում ու ապչեցնում է նոցա։ Մի թանգագին զարդ, մի ընտանի անասուն, մի ժամացոյց, մի հայելի, բոլորը ինչ որ նոքա չեն կարող չինել՝ դրաւում, զբաղեցնում է նոցա միտքը, թէև այդ բոլոր առարկաները անպէտք են նոցա համար։

—

Նոքա արհամարհելով արհամարհում են մարդկութիւնը, բայց չեն կարող չարունակ չմտածել և չվախել մարդկանց վրայ։ Մանուկը չուր էր տուել զլուխը վհուկներից։ Նոցանից մի քանիսը յանկարծում էին նոյնպէս չունը վեր առնել. բայց Զիլլան ակալրյութեամբ հսկում էր իւր կալանաւորների վրայ, և տեսնելով որ ամէնքը աչք ունին նոցա վրայ, վերցրեց տարաւ նոցա վհուկների օթեանի մի հեռաւոր քարայրը և ցոյց տուեց երեխային անտառների սահմանը որից չպէտք է անցնէր նա առանց իւր թոյլտուութեան։ Մանուկն արտասվում էր ասելով. «Քաղցած եմ։» Եւ երբ Զիլլան ուտելու բան տուեց նորան, տեսնելով որ հեռանում է իրանից, ասաց. «վախենում եմ։»

—

Զիլլան, որ զարմացել էր երեխայի չատակերութեան վրայ, ոչ պակաս զարմացաւ և նորա վախկոտութեան վրայ, և չկամենալով մի մահկանացու էակի գերի դառնալ, ցոյց տուեց նորան այն տեղերը ուր այծերը կերակրում էին իրանց ուլերը, ուր մեղուները պահում էին իրանց փեթակները, ուր վայրի բաղերն ու կարասները ծածկում էին իրանց ձուաները, և ասաց. «Այսուհետև ինքդ որոնէ քո կերակուրը։ Միայն զգուշութեամբ գնալով չլինի թէ կենդանիները քեզ տեսնեն, ապա թէ ոչ նոքա իրանց աներկիւղութիւնն ու միամտութիւնը կը կորցնեն, և սպառաւ վհուկները չեն կամենում որ իրանց կեանքի սովորութիւնները խանգարուին։ «Իշխանազն մանուկը չատ զարմացաւ երբ իմացաւ որ ինքը անճամբ պիտի որոնէ իւր մնունդը, այն էլ այդպիսի աղքատ մնունդ։ Նա վհմփհմեցաց ու լաց եղաւ, բայց վհուկը ոչինչ ուշադրութիւն չդարձրեց։

—

Նա ուշադրութիւն չդարձրեց, որովհետև երազի պէս էր յիշում իւր մանկութեան արտասուքները, այս պատճառով երեխայի ցաւն ու լացը չէր գնահատում։ Նա թողեց ու գնաց վհուկների զիշերաժողովը։ Միւս օրը մանուկը քաղցեցաւ, բայց էլ չվհմփհմեցաւ։ Շունը, որ երբէք չէր փնթփնթում, բռնեց ու լափեց մի նապաստակ։ Երեք օրից յետոյ, մանուկը մտածեց թէ կարող էր հնչտութեամբ չոր փայտ հաւաքել, կրակ վառել ու խորովել իւր չան բռնած որսը, բայց որովհետև ծոյլ էր, բաւականացաւ անտառի մատակարարած կերակուրներով որոնք չատ համով էին թվում նորան։

—

Մի քանի օր էլ անցաւ, և նա մոռացաւ որ մարդիկ կենդանիների միսը խորովում ու եփում են, և տեսնելով որ իւր չունը այնպիսի ախոր-

ժակով է ուտում հում միսը, ինքն էլ փորձեց և լաւ կշտացաւ։ Երբ Զիլլան դիշերաժողովից վերադարձաւ, երեխային ուրախ ու դուարթ գտաւ, բայց վայրենի ու կեղտոտ։ Նորա ատամները սպիտակ էին և ձեռները արիւնոտ, հայեացքը մռայլ ու կատաղի. նա համարեա թէ մոռացել էր խօսել. զուր աչխատելով իմանալ թէ ուր է և ինչի յանկարծ իւր վիճակը փոխուել է, նա վերջապէս այն կէտին հասաւ որ միայն ուտելու ու քնելու վրայ էր մտածում։

—

Շունը ընդհակառակն մաքուր էր և դիւրամատչելի. նորա հասկացողութիւնը կարծես աճել էր անձնատրոհութեան մէջ։ Զիլլան մի րոպէ ցանկացաւ երեխային թողնել և շունը հետը տանել։ Բայց յետոյ մտաբերեց փոքր ինչ անցեալը և վճռեց կրթել երեխային իւր հասկացողութեան համեմատ. բայց պէտք էր վերջապէս խօսել նորան հետ, և վհուկը չէր իմանում թէ ինչ ասէ նորան։ Զիլլան լաւ էր իմանում նրա լեզուն, գիտութիւնից էլ զուրկ չէր. դժուարութիւնը նորանումն էր որ չգիտէր թէ ինչ հնարներով թողնել տայ նորան իւր սովորութիւնները։

—

Նա իւր փորձն այսպէս սկսեց. «Միտդ բեր, ասաց նա երեխային, որ դու ինձանից առար ցեղի ես պատկանում»։ Մանուկը յիշեց թէ ինչ էր իւր հօր տանը և պատասխանեց վհուկին. «Միթէ դու կայսրուհի ես, որովհետև ես իչխան եմ»։ Ասաց Զիլլան. «Ես կամենում եմ քեզ երկրի բոլոր թագաւորներից բարձրացնել»։ Մանուկը պատասխանեց. «Ջար ինձ մօրս մօտ որ որոնում էինք»։ Վհուկը կրկնեց. «Այսուհետև մոռացիր մօրդ և միայն ինձ հնազանդիր»։ Մանուկը վախեցաւ և էլ ոչինչ չասաց։ Ես կամենում եմ երջանկացնել ու իմաստնացնել քեզ, ասաց վհուկը, և մարդկային գթութիւնից բարձր»։ Մանուկը ոչինչ չհասկացաւ։

—

Վհուկը ուրիչ բան փորձեց։ Նա ասաց երեխային, «Սիրո՞ւմ էիր մօրդ։ —Այո՛, պատասխանեց մանուկը։— Կամենո՞ւմ ես ինձ մօրդ պէս սիրել։— Այո՛, եթէ դու էլ ինձ կը սիրես։—Այդ ինչ ես պահանջում ինձանից, ասաց վհուկը ժպտալով երեխայի յանդգնութեան վրայ։ Ես քեզ ատրճակոյտից հանեցի ուր անշուշտ մեռած կը լինէիր. պաչպանեցի քո անձը պառաւ վհուկների դէմ որոնք ատելով ատում են քեզ, և թաքցրի այստեղ ուր նոքա այլևս քեզ վրայ չեն մտածում։ Ես քեզ մի համբոյր տուի, թէև դու իմ նմանը չես։ Միթէ այդ բաւական չէ, և մայրդ աւելի բան կ՚անէր քեզ համար։— Այո՛, պատասխանեց մանուկը, նա ինձ ամէն օր էր համբուրում»։

—

Վհուկը զրկեց երեխային, որ նոյնպէս համբուրեց նորան՝ ասելով. «Ինչպէս սառն են շրթունքները»։ Վհուկները սիրում են տղայաբար խաղալ, ինչպէս այն անտարբեր մարդիկը որոնք ամէն կրքից զուրկ են։ Զիլ-

լան փորձեց վարժեցնել երեխային արագ վազել ու թռչկոտել։ Մանուկը արագաշարժ ու համարձակ էր, և սկզբումը մեծ դուարճութիւն էր զգում թռչկոտել վհուկի հետ. բայց չուտով զարմանալի բաներ տեսաւ։ Վհուկը սլաքի արագութեամբ թռչում էր, նորա նուրբ ոտները յոգնածութիւն ասած բանը չդիտէին թէ ինչ է, և մանուկը չէր կարողանում հետիցը հասնել։

—

Վհուկը երեխային յորդորելով որ իւր հետ թռչկոտի, կամեցաւ, մի օրինակ տալու համար, վազելով թռչել ժայռերի մի պատառուածքի վրայով. բայց չափազանց ուժեղ ու ապահով լինելով որ եթէ վայր ընկնի ոչընչով չի վնասուիլ, նա այնքան բարձր ու հեռու թռաւ որ մանուկը զարհուրելով փախաւ թաքկացաւ մի թփի տակ։ Այն ժամանակ վհուկը կամեցաւ վարժեցնել նորան լող տալու, բայց մանուկը վախեցաւ ջրից և մի մակոյկ պահանջեց։ Այս բանը վհուկի ծիծաղը չարժեց, և երեխան տեսնելով որ ծաղր է անում, արհամարհում է իրան և իրանից շատ ստոր է համարում, ասաց թէ չէ կամենում նորան մօր տեղ ընդունել։

—

Մանուկը շատ թոյլ ու վախկոտ երեցաւ Ջիլլային։ Մի քանի օր վհուկը մոռացութեան տուաւ նորան, բայց որովհետև ընկերները հարցնում էին նորան թէ ինչ է դառել մանուկը և մեղադրում էին թէ մի բռպէական հաճոյքի անձնատուր լինելով՝ բերել էր նորան և յետոյ անխնամ թողել էր որ մի անկիւնում մեռնի, այս պատճառով չուզեցաւ գալ երեխայի մօտ և ցոյց տուեց նոցա որ ողջ ու առողջ ու անվնաս է։ «Լաւ է ասաց Թագուհին, որովհետև դա ինքը կարող է իւր գլխի ճարը տեսնել առանց շատ նեղութիւն պատճառելու, համաձայնում եմ որ մնայ այստեղ և միւս կենդանիների պէս ապրի, որովհետև ինչպէս տեսնում եմ դորանից ուրիշ աւելի լաւ բան չես կարող դուրս բերել։

—

Ջիլլան հասկացաւ թէ իմաստուն ու բարի Թագուհին յանդիմանում էր նորան, և նորա ինքնասիրութիւնը վիրաւորուեցաւ։ Այնուհետև ամէն օր գալիս էր երեխային տեսնելու, քնքշաբար խօսում էր նորա հետ, գգվում էր նորան, առանձին խնամքով սովորեցնում էր նորան խաղալ խնայելով նորա ոյժերը և ամէն ջանք դործ էր դնում քաջասրտութեան ոգին արմատացնել նորա մէջ։ Նոյնպէս վարժեցրեց երեխային կերակրուել առանց արիւն թափելու, և տեսաւ որ կարելի է կրթել նորան, որովհետև մինակ մնալով ձանձրանում էր նա, և վհուկին իւր մօտ պահելու համար՝ հնազանդում էր նորա բոլոր ասածներին, և մինչև անգամ իւր չնորհալի փաղաքշանքներով վհուկի անձնասիրութիւնը փայփայում էր։

—

Սակայն ձմեռը մօտենում էր, և թէպէտ մանուկը այդ բանի վրայ չէր մտածում, թէև նա խաղում էր ձիւնով որ համարեա ծածկում էր իւր

քարայրը, բայց չունը սկսում էր ոռնալ ու հաջել անդադար ձիւնի վրայ որ քանի դնում աճում էր։ Ջիլլան տեսաւ որ պէտք էր երեխային այդ տեղից դուրս բերել, ապա թէ ոչ մի օր էլ նորան մեռած կը գտնէր։ Վհուկը տարաւ նորան հովտի ամենախոր տեղը, և խնդրեց իւր ընկերուհիներին որ օգնեն իրան մի տուն կառուցանելու երեխայի համար, որովհետև սխալ է այն կարծիքը թէ վհուկները կախարդական գաւազանով կարողանում են ամէն բան անել։

—

Նոքա միայն այն գիտեն անել ինչ որ իրանց հարկաւոր է, և մարդկային բնակարանը նոցա աչքին բոլորովին աւելորդ է համարվում։ Նոքա ոչ չափազանց չոգում են, ոչ էլ շատ մրսում են. ձմեռը ամառուանից փոքր ինչ աւելի թռչկոտում, պար են գալիս, և նոցա մարմինն ու միտքը երբէք չէ յոգնում։ Նոքա միևնոյն բաւականութեամբ վազվզում են սառուցի և կանաչի վրայ, և եթէ կամենան յունվարին ապրիլի մեղմ տաքութիւնը զգալ, պարկում են ձիւնէ քարայրերում ուր արջերը կուչ են գալիս ձմեռը, և քնում են այնտեղ հաճելի երազներ տեսնելու համար, որովհետև վհուկները շատ քիչ են ղգում քնելու կարիքը։

—

Ջիլլան չէր համարձակվել մանուկը յանձնել արջերին, որոնք թէև չար չէին, բայց չարունակ հոտոտելով ու վազելով երեխային՝ կարող էին համեղ պատառ համարել նորան։ Մատաղահաս վհուկները որոնք հրաւիրուեցան երեխայի համար բնակարան չինելու, ծիծաղելով ու խառնաչփոթ աղաղակներով գործին ձեռք զարկին։ Նոքա կամենում էին մի այնպիսի չէնք կառուցանել որ բոլոր մարդկային պալատներից գեղեցիկ լինի և ոչնչով չնմանի նոցա չնչին հնարագիտութիւններին։ Թագուհին լուիկ մնջիկ նստած նայում էր նոցա վրայ։

—

Մինը կամենում էր որ բնակարանը շատ մեծ լինի, միւսը շատ փոքր. մինը ցանկանում էր որ դնդաձև լինի, միւսը՝ սրածայր. մէկն ուզում էր որ միայն թանկագին քարեր գործածուին, միւսը՝ որ ուղտափուշի սերմիկների խառով չինուի. մէկը կամենում էր որ բոյնի պէս բաց լինի, միւսը՝ որ որջի պէս գետնումը խրուած լինի։ Մինը ոստեր էր բերում, միւսը աւազ, մէկը ձիւն, միւսը վարդի տերևներ, միւսն էլ մանր խիճեր. իսկ մեծ մասը միայն խօսքեր էին բերում։

—

Թագուհին տեսաւ որ վհուկները չեն կարող համաձայնիլ միմեանց մէջ և թէ այդպէսով տան չինուելիքինը երբէք չի սկսուիլ, նա կանչեց երեխային ու ասաց նորան. «Միթէ չես կարող ինքդ քեզ համար տուն չինել, այդ մարդու գործ է։» Մանուկը փորձեց. նա տեսել էր թէ ինչպէս են տուն չինում. Ամենից առաջ քարեր ժողովեց, յետոյ կաւն ու մամուռը իրար հետ խառնելով չաղախեց, քառակուսի պատեր բարձրացրեց և սենեակներ բա-

ժանեց. ապա խաչածև ոստեր դրեց ու նոցա վրայ եղէգնէ կտուր չինեց. տան մէջ այստեղ ու այնտեղ դրած մի քանի քարեր և մի անկիւնում վայրի ձարխոտից չինած տնկողինը կազմում էին երեխայի բոլոր կահ կարասիքը։

—

Վհուկները նախ հիացան երեխայի սրամտութեան ու ճարտարութեան վրայ, բայց յետոյ սկսան ծաղր անել նորան, ասելով թէ մեղուները կաստօրներն ու մրջիւնները աւելի լաւ են աչխատում։ Թագուհին յանդիմանեց նոցա. «Դուք սխալւում էք, ասաց նա. այն կենդանիները որոնք հարկադրուած են ընկերութեամբ ապրիլ այնքան հանճար չունին որքան նոքա որոնք մենակ են ապրում։ Մեղուն մեռնում է երբ իւր փեթակը չէ կարող գտնել, կաստօրների մոլորուած խումբը մոռանում է կառուցանելու արուեստը և բաւականանում է կոպիտ քնակարաններով։ Այն աչխարհում ոչ ոք առանձին գոյութիւն չունի, երբէք»։ բառը չէ արտաբերւում այնտեղ։

—

Այն էակները որոնք մի խորհրդաւոր աւանդութեամբ են ապրում, որ միշտ ընդհանուրից իւրաքանչիւրին է հաղորդում, և երբէք մի փոփոխութեան չէ ենթարկւում, սուոր են ամենաչնչին ու ամենազուրկ էակից որի միտքը անդադար նոր նոր բաներ է որոնում և իւր պիտոյքներին յարմարեցնում։ Ահա այս պատճառով մարդը, մեր նախնին, կենդանիների մէջ առաջինն է, և նորա աչխատանքը բազմակողմանի ու փոփոխական լինելով ամենից զեղեցիկն է։ Ցեսէք ինչ կարող է անել նա լոկ յիշողութեամբ, ինչեր է հնարում փորձառութեամբ, և ինչպէս պիտէ իւր գործածութեան համար պէտք ածել ամենանուոլիտ նիւթերը։

—

«—Ուրեմն մարդը, ասաց Զիլլան, աւելի լաւ ու ճարտար կը լինէր եթէ առանձնութեան մէջ ապրէր։—Ոչ, Զիլլա, նորան կամաւոր ընկերութիւն է հարկաւոր և ոչ բռնի միաբանութիւնը։ Միայնակ նա կարող է ամէն բանի դէմ մրցել, և այնտեղ ուր ուրիշ կենդանիներն ընկնում են, նա իւր հանճարով յաղթող է հանդիսանում. բայց մարդը իւր մարմնի պահպանութիւնից աւելի բարձր երջանկութեան ցանկութիւն ունի. այս պատճառով նա միշտ որոնում է իւր նմանների ընկերութիւնը որ իւր հոգու անհրաժեչտ մնունդն է և այդ ընկերակցութեան կարիքը նորա համար մի ազատութիւն է։

—

Զիլլան աչխատում էր հասկանալ թագուհու խօսքերը, որ միւս վհուկները չէին ըմբռնում։ Նոքա պահպանել էին վայրենի գաղափարներ այն ժամանակի վրայ երբ մեզ նման ապրում էին երկրի վրայ, և թէպէտ իրանց գիտութեամբ մեզանից լաւ էին ըմբռնում անհուն տիեզերքի վերանորոգութեան օրէնքները, բայց ոչինչ հասկացողութիւն չունէին մարդկային ցեղի աստիճանաբար զարգացման վրայ այս փոքրիկ աչխարհում ուր նոքա ձան-

ձրանում էին, որովհետև չէին կարող ոչինչ փոփոխութիւն անել։ Նոքա իրանք կամեցել էին անփոփոխ մնալ, ուստի և նոցա միակ մխիթարութիւնն էր արհամարհել այն բոլորը որ փոփոխութեան ենթարկվում է։

—

Ջիլլան մտածմունքի մէջ էր ընկել, նա վճռեց վերջապէս իւր որդեզրի բոլոր ուզածները կատարել, որպէս զի տեսնէ թէ ինչ կարող է դուրս գալ նորանից։ «Ահա տունդ պատրաստ է, ասաց նա։ Ինչով կը ցանկայիր զարդարել բնակարանդ։—Կը ցանկայի որ մայրս ինձ մօտ լինէր, ասաց մանուկը։—Ես կ'աշխատեմ բերել նորան այստեղ», ասաց վհուկը, և գիտենալով թէ չատ դժուար բաներ կարող է անել, ճանապարհ ընկաւ երեխան թագուհու պաշտպանութեանը յանձնելուց յետոյ։ Նա ճանապարհ ընկաւ դէպի մարդկանց աշխարհը՝ սահելով մի սրընթաց հեղեղի վրայ։

—

Այս հեղեղը բղխում է այն սառցակոյտից ուր ընկել էր իշխանի որդին։ Նորանից ծագում է մի մեծ գետ որի աղբիւրը անծանօթ է մարդկանց։ Հեղեղը, բաժանուելով բիւրաւոր արծաթափայլ առուակների, ոռոգում, պըտղաբեր է անում վհուկների հովիտը, յետոյ կրկին միանում է միապաղաղ ապառաժների միջով անցնելու համար որոնք նոցա թագաւորութեան բնական սահմանն են կազմում։ Այնտեղ հեղեղը գետ դառնալով՝ կատաղութեամբ թափվում է զարհուրելի անդունդների մէջ, մանում ծածկում է ահագին խոռոչներ ուր լոյսն երբէք չէ թափանցում, և հետզհետէ հոսելով անծանօթ ճանապարհներով՝ հասնում է մինչև մարդկանց բնակարանը։

—

Վհուկները, որոնց համար անանցնելի տեղեր չկան, կարող են դուրս գալ իրանց օթևանից սարերի ձիւնապատ գագաթներով, սառցակոյտների կատարներով կամ ապառաժների ճեղքով. բայց նոքա աւելի լաւ են համարում դետով տարուիլ, որ իւր անդունդները գահավիժելով վհուկներին՝ ոչինչ վնաս չէ հասցնում նոցա, որովհետև փրփուրի նման թեթև են։ Մի քանի րոպէում Ջիլլան մշակուած արտերի մէջ դուս իրան և մօտեցաւ մի հովուաբնակ գիւղի, ուր տեսաւ տարօրինակ կերպով հագնուած մի մարդ, որ մի ահագին քարի վրայ բարձրացած՝ բան էր ասում ամբոխին։

—

Այս մարդն ասում էր. «Սորուկներ և վատաներ, աղօթեցէք մեծ իշխանուհու համար ու երկէ մեռաւ, աղօթեցէք նորա որդու՝ Հէրմանի հոգու համար, որ կորել է անյիշեալ լերան սառոյցների մէջ։ Ոչինչ չկարողացաւ մխիթարել դքսուհուն, և Աստուած կանչեց նորան իւր մօտ։ Դուքսը ուղարկում է ձեզ իւր ողորմութիւնը որպէս զի երկուսի համար էլ աղօթէք։» Եւ մունետիկը չաղ էր տալիս ոսկին ու արծաթը հովիւներին ու փայտահատներին, որոնք ձեռքէ ձեռք խլում էին այդ ազնիւ մետաղները, և փառք էին տալիս Աստծուն այն մահուան համար որ այդպիսի անակնկալելի գանձեր էր չնորհում իրանց։

—

Վհուկը նոյնպէս գոհ մնաց դքսուհու մահը լսելով։ «Մանուկն էլ չի չարչարիլ ինձ, մտածեց նա, որ մօր մօտ տանեմ իրան։ Ես նորան մի բան կը տանեմ որ մխիթարուի, և նշմարելով մի պարկ ցորենով լի, նշան արաւ նորան որ իրան հետևի, և ցորենի պարկը, հնազանդելով վհուկի մէջ եղած խորհրդաւոր զօրութեանը, հետևեցաւ նորան։ Փոքր ինչ հեռու նա տեսաւ մի էշ և պատուիրեց սորան որ չալակէ ցորենի պարկը։ Նա տարաւ նոյնպէս՝ մի փոքրիկ արօր, մտածելով որ այս խաղալիկները դուր կը գան փոքրիկ Հերմանին։

—

Սակայն այս բանները ամէնից յարգելի առարկաները չէին այն մարդոց աչքին որոնց տեսել էր վհուկը. տեսաւ որ նոքա կռվում էլին դեռևին չաղ տուած փողերի համար։ Այս պատճառով նա հետևեցաւ մունետիկին, որ մի սպիտակ ջորու վրայ հեծած՝ տանում էր մի արկղ ոսկով ու արծաթով լի, որ դուքսը նշանակել էր գիւղացոց բաժանելու։ Նա մի նշան արաւ ջորուն, որ հետևեցաւ իշին ու արօրին, և մունետիկը ոչինչ չհասկացաւ։ Նա կախարդեց նորան և հետևորդներին որոնց տանելիմը մղոնի չափ իրանց ձիաների վրայ քնած պահեց։

—

Վհուկը առանց ամենևին խղճահարուելու դողացաւ այն բանները. այդ բոլորը իշխանի որդու համար էին, և ամեն ինչ այս երկրում նորան էր պատկանում։ Այս էլ կար որ վհուկները չեն ընչաւնում մեր օրէնքները և հակառակ են մեր դաղափարներին. նոքա մեղ վրայ նայում են իբրև ստեղծագործութեան ամենամեծ յափշտակողների վրայ, և ինչ որ մենք դողանում ենք ընութիւնից, նոքա կարծում են թէ իրաւունք ունին յափշտակել մեզանից։ Բայց որովհետև նոքա մեր դանձերին կարօտ չեն, պէտք է ասել որ մեծ վնաս չեն հասցնում մեզ։ Սակայն սոցա բոպէական հաճոյքները վտանգաւոր են, և շատ թչուառներ կախաղանի վրայ մեռան՝ նոցա արած դողութիւնների մէջ ամբաստանուելով։

—

Իր աւարը հետը տանելով՝ Զիլլան մօտեցաւ սարին, և անտառում դտնելով մի ճանապարհ որից կարող էր մտնել վհուկների հովիտը, չոմերի ու կռնեիների ամենախիտ տեղերովը անցաւ։ Բայց յանկարծ կանգ առաւ նա իր ոտների տակ պատահելով մի տարօրինակ էակի որ մի տեսակ զզուանք պատճառեց նորան. դա մի ալևոր մարդ էր, բարձրահասակ ու վտիտ, մօրուքը այծի մօրուքի նման էր, ղլուխը դունդ իբրև մի ձու, քիթը մեծ ու անճոռնի և սև վերարկուն պատառոտած։

—

Մեռածի պէս փռուած էր նա գետնին, և մի անգղ ընկել էր վրան ու սկսում էր ձեռների համը տեսնել։ Բայց հոգևվարք ծերունին զգալով որ մի բան կծում է իրան, պինդ բռնեց ու խեղդեց անգղը, կծեց նորա վիզը և զարհուրելի կատաղութեամբ սկսեց ծծել նորա արիւնը։ Առաջին անգամն էր որ վհուկը այդպիսի բան էր տեսնում. դիակը անգղ ուտէ։ Նա կարծեց

թէ մի կախարդական դէպք է այդ, և հարցրեց ծերունուն, թէ ինչն է ստիպում նորան այդպիսի բան անել։

—

«Բարեսիրտ կին, պատասխանեց նա, մի մատնիր ինձ։ Ես մի դատապարտուած մարդ եմ և թափառական չըլնում աչխարհից հեռու։ Բաղդը ինձ այս տեղ ձգեց, նուազած ու մերձիմահ. բայց երկինքը ուղարկեց ինձ այս թռչունը որ ահա ուտում եմ կիսակենդան դրութեան մէջ, ցաւելով որ չեմ կարող մարդկանց սովորութեամբ ճաշակել նորանց։ Այս թռչուռը կարծում էր թէ մի խեղճ փայտ ժողովող պառաւի հետ է խօսում, որովհետև եթէ ապացուցուած չէ թէ վհուկները կարող են իրանց ուզած ձևերը ընդունել, այս յայտնի է գոնեա որ կարող են ամէն տեսակ աչքակապութիւններ անել։

—

«Վեր կաց և հետևէ ինձ, ասաց նորան վհուկը։ Ես քեզ կը տանեմ մի այնպիսի տեղ ուր կարող ես մարդկանցից ազատ ապրել»։ Աքսորականը հետևեցաւ Ջիլլային մինչև ժայռերի նեղ ու սարսափելի անցքը որից էշն ու ջորին զարհուրած յետ քաշուեցան, բայց վհուհը կախարդեց նրանց և անցան։ Իսկ մարդը այնքան ցանկանում էր իր հալածողներից ազատուիլ որ հարկաւոր եղաւ նորա աչքերը կապել։ Նա հետևեցաւ կենդանիներին, և հենց որ ոտը վհուկների Հովիտը դրաւ, ճանաչեց որ իր առաջնորդը առաջին կարգի վհուկ է։

—

«Ես անփորձ ու տգէտ մարդ չեմ, ասաց նորան մեր ծերը, և բաւական ուսումնասիրել եմ դիվթութիւնը որ հասկանամ թէ ում հետ գործ ունիմ։ Գիտեմ որ ինձ այնպիսի երկիր ես տանում որտեղից երբէք դուրս գալու չեմ. բայց ինչ բաղդի էլ հանդիպեցնես ինձ, չէ կարող վատթար լինել այն բաղդից որ մնում է ինձ մարդկանց աչխարհում։ Ուրեմն հնազանդում եմ քեզ առանց տրտնջալու, լաւ հասկանալով մի և նոյն ժամանակ որ ամենայն ընդդիմութիւն իմ կողմից անօգուտ կը լինէր։ Գուցէ փոքր ինչ խըղճաս մի ալևոր մարդու և հետաքրքիր լինիս տեսնել նորան մեռնելիս իր զեղեցիկ մահով, որի ժամը չուտով կը զարկէ։

—

—Դու ալարծենում ես թէ գիտուն ես, բայց անմիտ բաներ ես խօսում, պատասխանեց Ջիլլան։ Եթէ վհուկներին ճանաչէիր, կ'իմանայիր որ ոչինչ վնաս չեն կարող հասցնել։ Տիեզերական Ոգին այն պայմանով միայն թոյլ տուեց նոցա անմահութիւնը ձեռք բերել որ կեանքը յարգեն. այլապէս վաղուց արդէն ձեր ցեղի հետքը չէր երևալ։ Հետևէ ինձ և այլևս յիմար բաներ մի խօսիր, ապա թէ ոչ յետ կը տանեմ քեզ մարդկանց երկիրը։—Աստուած մի արասցէ—մտածեց ծերունին, և աւելի համեստ կերպարանք բռնելով, հասաւ վհուկի հետ Հէրման իշխանի նոր բնակարանը։

—

Մի ամբողջ օր էր որ վհուկը հեռացել էր երեխայից, և սա որ ի քնէ բարեսիրտ էր, ոչ աշխատել էր, ոչ խաղացել և ոչ կերել, սպասում էր մօրը և միայն նորա վրայ էր մտածում։ Հեռուից տեսաւ ծերունուն և վազեց նորա առաջ, կարծելով թէ նա գալիս է դքսուհու գալը յայտնելու։ «Բարի եկար, պատուելի Բօնուսս», ասաց նա, և յիշելով իւր իշխանական ձևերը, ձեռը մեկնեց նորան որ համբուրէ, բայց խելօք դաստիարակը քիչ մնաց որ գլխիվայր ընկէր երբ ճանաչեց Հէրմանին որին երբէք յոյս չունէր տեսնելու, և նա ուրախութեամբ արտասուքներ թափեց գրկելով ու համբուրելով երեխային իբրև թէ հազարակ չինականի որդի լինէր։

—

Այն ժամանակ վհուկը յայտնեց Հէրմանին որ մայրը մեռել է, առանց մտածելու թէ դորանով մեծ վիշտ է պատճառում նորան, որովհետև նա չէր հասկանում թէ ինչպէս մի մահկանացու էակ չէ կարող անխռով լսել ուրիշների մահուան լուրը։ Մանուկը չատ արտասուք թափեց, և զայրացած ասաց վհուկին թէ որովհետև այդպիսի բօթ էր բերում իրան, ատելորդ էր դաստիարակին իւր մօտ բերել։ Վհուկը ուսերը բարձրացրեց և բարկացած հեռացաւ նորանից։ Բօնուսը չբարկացաւ. ընդհակառակն նա նստաւ երեխայի կողքին և իւր արտասուքի կաթիլները խառնում էր նորա արտասուքների հետ։

—

Այս տեսնելով մանուկը, որ չատ բարի էր, գրկեց նորան և ասաց թէ համաձայն է իւր մօտ պահել նորան և իւր տանը քնակեցնել, այն պայմանով որ երբէք ուսման վրայ բան չպիտի ասէ իրան։ «Արդարև, ասաց պատուելի Բօնուսը, որովհետև մենք յաւիտեան միասին ենք այստեղ, չգիտեմ թէ ինչ օգուտ կարող է տալ մեզ ուսումը. նուիրենք մեր անձը հանգիստ ու խաղաղ կեանքի։ Խոստովանում եմ որ ես հաստատ եմ այս կարծիքին, և եթէ ինձ կը լսէք, լաւ կը լինէր որ մի բան ուսէինք, որովհետև վաղուց է որ ծոմ եմ պահում։ Նոյն րոպէին չունը վեռադառնում էր որսից մի գեղեցիկ նապաստակ առամների մէջ բռնած։

—

Այս հաւատարիմ կենդանին մոռանալով դաստիարակի երկչոտութիւնը՝ տուեց նորան յօժարութեամբ իւր որսը, որ պատուելի Բօնուսը պատրաստութիւն տեսաւ խորովելու, բայց վհուկները, որ դիտում էին նորա բոլոր քայլերը, մի նորանչան աչքակապութիւն արին. հէնց որ սկսաւ նապաստակի կաշին քերթել, թվում էր թէ նապաստակը մեծանում ու բօնուսի կերպարանքն է առնում, այնպէս որ նա երևակայում էր թէ ինքն իւր կաշին է քերթում։ Դաստիարակը զարհուրելով՝ իւր որսը կայծկրի վրայ դրաւ, յուսալով թէ խորոված մսի հոտը կ'ազատէ նորան այդ տարօրինակ երևոյթից. բայց իրան այնպէս էր թվում թէ իւր սեպհական մարմինն է այրում։

—

Նա մտաբերեց որ մարդիկ դատապարտել էին իրան ողջ խորովել, և զգալով որ հարկաւոր չէ վհուկներին դժգոհութիւն պատճառել, որսը յետ տուեց շանը և այնուհետև հրաժարուեցաւ կենդանի միս ուտելուց։ Նա դուրս գնաց արմատներ, պտուղներ ու հատիկներ հաւաքելու, և այնքան պաչար ժողովեց ձմեռուան համար որ տունը լցուել էր և հազիւ քնելու տեղ էր մնացել։ Այնուհետև, երկնչելով որ մի գուցէ վհուկները իւր պաչարը գողանան, և երևակայելով թէ այնքան կախարդութիւն գիտէ որ կարող է նոցա աչքին պատկառելի երևիլ, կաւից մի քանի խորհրդաւոր պատկերներ ձևակերպեց ու դրաւ կտուրի վրայ։

—

Բայց նորա գիտութիւնը թիւր էր և խորհրդաւոր պատկերները այնքան վայրենի որ վհուկները ոչինչ ուշադրութիւն չդարձրին և միայն ծիծաղում էին նոցա տգիտութեան վրայ։ Տեսնելով որ վհուկները ուրախ ու զուարթ են, Բօնուսը սիրտ արաւ հարցնելու նոցա թէ ուր կարող է գտնել ախատութեան գործիքներ. «առանց այդ գործիքների, ասում էր նա, անկարելի է ինձ մի լաւ բան անել»։ Վհուկները տարան նորան մի քարայր ուր ժողովել դիզել էին իրանց արշաւանքների ժամանակ գողացած բազմաթիւ առարկաներ, որոնք նոցա բռլէական հետաքրքրութիւնը լցնելուց յետոյ՝ բարձիթողի էին եղած։

—

Բօնուսը չատ զարմացաւ գտնելով այնտեղ ամէն տեսակ անօթներ և չաւյլութեան առարկաներ՝ խառն այնպիսի իրեղէնների հետ որ ոչինչ արժէք չունէին։ Ամէնից առաջ նա որոնեց մի քեղրան, ամաններ և ունելիք, որ թանգագին ակների ու չքեղ կերպասների միջից հանեց։ Նա դուրս բերեց նոյնպէս մի պարկ ալիւր, չաքրած մրդեր, մի լուացուելու աման և մի կոնք։ Գրքերի ու թանաքամանների վրայ ոչինչ ուշադրութիւն չդարձրեց. «Ամէնից առաջ մարմնի վրայ մտածենք, ասաց նա, միտքը թող յետոյ պահանջէ իւր մնունդը, եթէ հարկաւոր համարի»։

—

Նա Հէրմանի հետ մի քանի անգամ ճանապարհորդեց դէպի քարայրը որ վհուկները իրանց թանգարանն էին համարում, իսկ Բօնուսը պարզապէս խանութ էր անուանում։ Նորա գտած այն տեղ բոլորը ինչ որ հարկաւոր էր կարագ, պանիր ու խմորեղէններ պատրաստելու։ Հէրմանի առանձին ուշադրութիւնը գրաւեցին քաղցրեղէնները որ իւր հետ տարաւ, և Բօնուսը, բազմաթիւ փորձեր անելուց յետոյ, այնպիսի համեղ կարկանդակներ էր պատրաստում որ մի արեղայ ուտելով մատներն էլ հետը կը լղէր։ Նա կուշտ ուտելու ու լաւ քնելու քաղցր զբաղմունքի մէջ՝ դասախօսակը մոռացաւ իւր թշուառութեան օրերը և ամենևին չէր մտածում գրել կարդալով անհանգիստ անել երիտասարդ իշխանին։

—

Վհուկների թագուհին եկաւ տեսնելու մահկանացուների բնակարանը իւր բոլոր պարագաներով, և որովհետև նորա ընկերներից չատերը դժգոհ էին տեսնելով որ մեկի տեղ երկու մարդ եկել հատատուել էին իրանց կալուածքների վրայ, ասաց նոցա. «չգիտեմ թէ ինչի էք այդպէս անհանդիստ լինում։ Այդ մարդը ծեր է, և հաղիւ թէ այնքան ապրի մինչև որ Հէրմանը մեծանայ։ Բայի դորանից դա մի հետաքրքիր կենդանի է, և իւր մարմնի վրայ տարած խնամքը ուսումնասիրութեան արժանի է թվում ինձ։ Ցեսէք ինչեր չէ հնարում այս մարդը իւր մարմնի պահպանութեան համար։ Բայց նա կեղտոտ է, և ես կամենում եմ որ վայելուչ կերպով հաղնուի»։

—

Նա կանչեց Բօնուսին և ասաց նորան. «Դո վերարկուն մաշուած է և այս երեխայի պատառոտած հագուստը չեն կարող տանել իմ աչքերը։ Դու չափից դուրս ղբաղուած ես կարկանդակներ թխելով ու զանազան քաղցրեղէններ պատրաստելով։ Եթէ չես իմանում կարել ու մանել, գնա քարայրը և որոնէ մի որ և իցէ նոր հագուստ, այսուհետև չտեսնեմ այդ կեղտոտ հագուստներով։—Շատ լաւ, տիկին, պատասխանեց դաստիարակը պատկառանքով ու քաղաքավարութեամբ. ձեր կամքը կը կատարուի, և եթէ իմ կերպարանքը կարող է հաճելի լինել ձեզ, ես այդ բանի համար ոչինչ չեմ խնայիլ»։

—

Բայց իւր սեռի յարմար հագուստ չգտաւ վհուկների խանութում, և չիմանալով թէ ինչ անէ, դիմեց պառաւ Միլիթին, որ փոքր ինչ տխմար կախարդ էր, որովհետև բաժակն այն ժամանակ էր լսել երբ արդէն երեխայութեան մէջ էր ընկել, Բօնուսը խնդրեց նորան որ մի կերպով օգնէ իրան հաղնուելու։ Միլիթը որ սիրում էր երբ ուրիշները իրան խորհուրդ էին հարցնում, և որովհետև ոչ ոք այդ պատիւը չէր ցոյց տալիս նորան, բարեկամացաւ դաստիարակի հետ, և տուաւ նորան իւր նոր բրդէ շրջազգեստներից մինը, ինչպէս նաև մի զլխարկ ծայրերը կարմիրներով զարդարած, և այս կերպով կանացի հագուստներ հագած՝ մեր պատուելի Բօնուսը մի բարձրահասակ ու տգեղ կախարդի կերպարանք ստացաւ։

—

Փոքրիկ Բէդիա վհուկը, որ նոյն րոպէին անցնում էր, այնքան զուարճալի գտաւ նորան որ մի ամբողջ ժամ ծիծաղեցաւ. բայց ծիծաղելով հանդերձ համոզեց նորան որ երեխային իւր մօտ բերէ, որպէս զի հաղցնէ նորան իւր զգեստներից մինը, և երբ մանուկը եկաւ մատաղահաս վհուկը լուացաւ նորան, անուշահոտ իւղերով օծեց, մազերը գեղեցիկ կերպով սանրեց, գլխին ծաղկէ պսակ դրաւ, վզին մարգարէ մանեակ անցկացրեց, մէջքին ոսկէ գամար կապեց և վարդագոյն շրջազգեստի ծալքերը կարդի բերեց։ Այս կերպով հագած մանուկը այնքան գեղեցիկ երևեցաւ

նորան, որ վհուկը ցանկանում էր չարունակ երգելիս ու պարելիս տեսնել նորան և զուարճանալ։

—

Հէրմանը նոյնպէս հիանում էր իւր գեղեցկութեամբ, նա չատ ախորժում էր այն անուշահոտութիւնից որ բուրում էին նորա հագուստները, բայց որովհետև չգիտէր հնազանդել, մերժեց պար գալու, և այս բանի վրայ փոքրիկ Բէդիսը սաստիկ բարկացաւ։ Նա խլեց երեխայից մանեակը, պատռտեց նորա չրջազգեստը, խառնափնթորեց մազերը, երեսին մի տեսակ սև սերմերի հիւթը քսեց, և թողեց նորան խայտառակ, համարեա մերկ դրութեան մէջ։ Երեխայի կատաղութեան չափը չկար որ չէր կարողանում այդ խելագար վհուկի նախատինքներին նախատանքով պատասխանել։

—

Սակայն Բօնուսը փոքրիկ Բէդիսի բարկութիւնը տեսնելով՝ փախել էր։ Հէրմանը տուն դառնալուն պէս՝ յանդիմանեց նորան որ մի այդպիսի չնչին վհուկի առաջից քաշուել էր, ասելով թէ մի հաւի չափ էլ սիրտ չունի։ «Եթէ քաջասիրտ և ուժեղ լինէի, չէի կարող պաչտպանել ձեզ։ Դուք ինքներդ լաւ էք տեսնում որ չկարողացաք պաչտպանել ձեր անձը։ Վհուկները, մինչև անգամ նոքա որոնք ճանճի չափ փոքր են, չատ երկիւղալի են, և ամենից լաւն այն է որ մարդ համբերութեամբ տանի նոցա րոպէական հաճոյքներին։

—

«Ես՝ որ պիտի հանդիստ կրակի վրայ խորովուիմ եթէ այստեղից դուրս գամ, վճռել եմ յարմարուիլ այս սիկիլիների բոլոր հաճոյքներին, և եթէ ինձ պատուիրած լինէին պարել, ես կը հնազանդէի և մինչև անգամ կը վազվզէի էլ։» Մանուկը զգաց որ իւր դաստիարակը իրաւունք ունէր, այնու ամենայնիւ ատելով ատեց նորան իւր վարմունքի համար։ Նա վազեց Ջիլլային պատմելու իւր անյաջողութիւնը և ցոյց տալու թէ ինչպէս քաչքրտել ու անպատուել էին իրան։ Ջիլլայի դէմքը բարկութիւնից կարմրեցաւ. նա տարաւ երեխային թագուհու մօտ և դանդատեցաւ Բէդիսի դէմ։

—

«Դու արժանի էիր այդ բանին, ասաց թագուհին Հէրմանին. դու այնպէս ստորացնում ես մեր առաջ քո ցեղի արժանաւորութիւնը, որ ոչ ոք այստեղ չէ կարող հաւատ ընծայել այդ արժանաւորութեանը։ Դու մի վայրենի անասունի չափ էլ աղնիւ կեանք չունիս, որովհետև նա իւր դաստիարակը բաւականանում է, իսկ դուք, քո դաստիարակը և դու, միայն ձեր ախորժակը դրդռելու վրայ էք խորհում, որով ձեր բնական քաղցը աւելանում է։ Էլ ամենևին ձեր մտքի մնունդի վրայ չէք մտածում, իբրև թէ միայն բերան ու ստամոքս լինէիք. արդարև արհամարհելի էք դուք և ոչընչով համակրութեան արժանի չէք։

—

Երեխայի ամօթի չափը չկար, և Ջիլլան հասկացաւ որ Թագուհու յանդիմանութիւնը աւելի իրան էր վերաբերում քան Թէ Հէրմանին։ Նա ասաց երեխային որ եթէ կամենում է կրթուիլ, ամէն ջանք գործ կը դնէ այդ բանի համար, և տանելով նորան իւր մօտ, ընտրեց նորա համար մի սպիտակ բրդէ բաճկոն և Րէգիսից աւելի այրական ձևով հագցրեց նորան. բայլ սորանից տուաւ նորան մի կաշուէ հագուստ էլ անտառը վազվզելու համար, և գեղեցիկ ցէղներ կենդանիներից պաշտպանուելու համար՝ որոնք կարող էին սպառնալ նորան տեսնելով որ արդէն հասակն առել է, բայց վհուկը երդուել տուեց Հէրմանին որ միայն իւր անձի պաշտպանութեան համար արիւն Թափէ։

—

Յետոյ տուաւ նորան մի դիրք ասելով Թէ երբ կը կարողանայ կարդալ, յանձնառու կը լինի պեղեցիկ բաներ ուսուցանել նորան, որով կարող է երջանկանալ։ Հէրմանը ոգևորուած՝ չտապելով դնաց իւր դաստիարակի մօտ, և մի ճշմարիտ հերոսական քայլ տալով՝ կրակը ձգեց Բօնուսի Թիաած բոլոր կարկանդակները։ «Ես չեմ կամենում արհամարհուած մնալ, ասաց նա. Էլ չեմ կամենում իմ փորը աստուած չինել ինձ համար, ես կամենում եմ պեղեցիկ լինել և ուրիշներից սոսկացած մեծարանքներով փառաւորուիլ. պատուիրում եմ քեզ դրել կարդալ ուսուցանել ինձ. էգուց կեմենում եմ ընթերցանութիւն իմանալ։

—

Պատուելի Բօնուսը ակն քաչելով հնազանդեցաւ, բայց միւս օրը մանուկը դեռ չգիտէր կարդալ, և զայրանալով ասաց իւր դաստիարակին. «Դու չգիտես ուսուցանել, դուցէ և ոչինչ էլ չգիտես։ Եթէ այդպէս է, մնացիր այդ աղախնի չորերի մէջ որ քեզ սազում են, և խոհանոցի գործերով զբաղուիր. այսուհետև ես քեզ կ'անուանեմ պատանուհի Բօնուս։ Երեկոյեանները կը դամ ընթերցելու և պարկեշտ քո պանդոկում, իսկ իմ ցեղի պատիւը և երջանկութիւն տուող գիտութիւնը ուրիշ տեղ կ'որոնեմ։» Այս ասելով դուրս եկաւ իւր չան հետ, բաժանուելով իւր դաստիարակից որ ապշած ու քարացած մնացել էր նորա խօսքերը լսելով։

—

Երբ Ջիլլան տեսաւ որ մանուկը հաստատամիտ ու հնազանդ է, հպարտութեամբ ու փառասիրութեամբ լի, թէև առանց հասկանալու կրկնում էր Թագուհուց և իրանից լսած խօսքերը, այնու ամենայնիւ զարմացաւ տեսնելով Թէ մինչև որ աստիճան անձնասիրութիւնը տիրել էր նորա մատաղ հոգու վրայ, և կամեցաւ անձամբ փորձել նորա կրթութեան փորձը դլուխ տանելու։ Մանուկը այնքան ուշադիր ու խելացի էր որ վհուկը առանձին բաւականութիւն էր դգում նորա հետ պարապելու, և կամաց կամաց, ամէն օր աւելի երկար ժամանակ պահելով նորան իւր մօտ, քանն այնտեղ հասաւ որ էլ չէր կարողանում հեռու պահել իրան նորա ընկերութիւնից։

—

Երբ արևը իր ճառագայթները սփռում էր երկրի վրայ, նա զբօսնում էր երևույթի հետ և հաղորդում էր աստուածային երկրի գաղտնիքները ընութեան մէջ, լուսոյ պատմութիւնը և նորա աղդեցութիւնը բոյսերի վրայ, քարերի խորհուրդը և ջրերի լեզուն, թէ ինչ հնարներով կարելի է հնազանդեցնել ամենակատաղի գազանները, ինչպէս կարելի է ծառերն ու ժայռերը տեղից չարժել, ինչպէս հնարաւոր է երգելով աննիւթ զօրութիւնները հանդէս բերել, ինչպէս կարելի է մատներից կայծեր արձակել և խօսակցել երկրի տակ ծածկուած ոգիների հետ։

—

Երկոյեանները, երբ քունը փայլում էր, ուսուցանում էր նորան գիշերուան խորհրդաւոր լեզուն, աստղերի պատմութիւնը, և թէ ինչպէս կարելի է երազներով մինչև ամպերը բարձրանալ։ Նա ուսուցանում էր նորան անջատուիլ իր մարմնից և տեսնել կախարդական աչքերով որոնք պահուում էին մարգագետնի վճիտ ջրերի կաթիլների մէջ։ Սեկնում էր նորան նոյնպէս թէ ինչից է բաղկացած ծիր կաթինը, և երբեմն անջատում էր նորան իր սեպհական ոգուց և զբօսեցնում համր տարածութեան մէջ ամենաբարձր սարերից վերև։

—

Երբ հողմը, ձիւնն ու անձրևը սպառնում էին թմրեցնել իր աչակերտի հոգին, տանում էր նորան խորհրդաւոր քարայրները ուր վհուկները որ միշտ վառ են պահում կախարդական հուրը՝ համաձայնում էին ընդունել նորան իրանց մի քանի խօսակցութիւնների մէջ։ Այնտեղ սովորեցաւ նա խօսիլ մեռելների հոգիների հետ, լսմանալ բացակայ դանուածների միտքը, չափել երկնքի բարձրութիւնը առանց թաթխելու նորա վրայ, կչռել երկիրն ու մոլորակները մի անտեսանելի կչռոքով, և ուրիշ բիւրաւոր հրաշալի գաղտնիքներ որոնք վհուկների համար երևակայական խաղալիկներ են։

—

Երբ Հերմանը սովորեցաւ այս բոլոր բանները, արդէն սասնևհինդ տարեկան էր, և այնքան դեղեցիկ, հաճոյատեսիլ ու լաւ կրթուած էր, որ եթէ վհուկները սիրելու ընդունակ լինէին, բոլորն էլ կը սիրահարուէին նորա վրայ. բայց մեռնելու անհնարաւորութիւնը այնպէս չափաւորեց նոցա ցանկութիւնները, որ անկարելի է նոցա մի որ և իցէ մարդկային զգացման բոլորովին անձնատուր լինել. նոյն իսկ բարեկամութիւնը արգելուած է, որովհետև կարող է վիշտ պատճառել և խանգարել նոցա գոյութեան կատարեալ ու միակերպ հաւասարակշռութիւնը։

—

Ինչ որ մնայել է նոցա մէջ մարդկային բնութիւնից, այնպէս չափաւորուած ու մեղմուած է որ նոցա յուզմունքը ոչ վիշտ ունի և ոչ էլ երկար տևողութիւն։ Այսպէս ահա նոքա կատաղի ու զայրացկոտ են, բայց չուտ են մոռացութեան տալիս, և այդ ի հարկէ օգուտ է բերում նոցա։ Նոքա չատ են կոտրտվում և միմեանց նախանձում, բայց միշտ ա-

զատ լինելով մոռացումեան տալու ինչ որ կամենան, և հոգան ու զայրոյթը հեռացնելու՝ երբ արդէն ձանձրանում են, նոքա ոչընչի համար յուզվում ու ցնծում են։ Նոքա չգիտեն թէ ինչ է երջանկութիւնը, հետեւաբար և չեն էլ որոնում նորան։

—

Նոքա, ճշմարիտ է, գիտութեան տէր են, բայց այդ գիտութեան բարիքը մեզ պէս չեն վայելում, որովհետև զործ են դնում նորան միայն տգիտութեան թշուառութիւններից պաշտպանուելու համար, իսկ ուրիշներին տգիտութիւնից ազատելու բաւականութիւնը չեն վայելում։ Երիտասարդ Հէրմանին կրթելով նոքա պարծենում էին։ որովհետև իրանց ընկերութեան մէջ խառնուելու արժանի էր և համարեա համահաւասար էր ոցա. բայց զգուշանալով որ մի գուցէ սիրահարուին նորա վրայ, միշտ ասում էին միմեանց. «Զմոռանանք որ դա մեռնելու է»։ Ամենաամենից երէկ Հէրմանը մէկին մի չողոքորթական խօսք էր ասում, միւսը տրտունջ էր յայտնում, և նա ստիպուած էր նորա սիրտը չահելու համար ուրիշ աւելի չողոքորթական խօսք ասել։

—

Սակայն այս չէ նշանակում թէ նոքա անմիտ կամ ունայնասէր են. այլ բարձր են զնահատում իրանց որ գիտութեամբ այնպիսի կեանք են ձեռք բերել որ անմատչելի է անում նոցա ամէն տեսակ վշտերի։ Ամէնից աւելի նախանձոտը Զիլլան էր, որովհետև նա առանձին իրաւունքներ ունէր կամ գոնեա կարծում էր թէ ունի Հէրմանի վրայ, և երբ սա գովում էր Բէդիսի ուրախ բնաւորութիւնը կամ Թադուհու իմաստութիւնը, Զիլլան սառն կերպարանք էր ցոյց տալիս նորան և յիշում էր թէ մարդկանց զաւակը որքան հնչին էակ պիտի երևի իւր աչքին։

—

Սակայն Հէրմանը միւս բոլոր վհուկներից աւելի էր սիրում նորան և իւր մօր տեղն էր ընդունում. բայց նա երկչոտ ու հպարտ էր, և այնքան սակաւ էին խօսում նորա չուրջը սիրոյ վրայ, որ երբէք չէր մտածում ուրիշին իրանից աւելի սիրել։ Ժամանակ առ ժամանակ տեսութիւն էր գնում պատուելի Բօնուսին որ չարունակում էր նոր նոր կերակուրներ հնարել և Թշուառ չէր համարում իրան առանձնութեան մէջ, թէև վհուկները երբեմն զուարճանում էին տանջելով նորան։

—

Նոքա ամէն տեսակ ծիծաղելի աչքակապութիւններով չարչարում էին նորան։ Երբեմն նա իրան կին էր համարում, երևակայում էր թէ մի եթովպացի կամենում է ծախել նորան Արևելքի խալիֆներին։

Այսպիսի դէպքերում նա թաքչում էր ժայռերի մէջ ու քաղցած մնում, և այս նորա համար մեծ պատիժ էր։ Երբեմն էլ Բէդիսը հաւատացնում էր թէ սիրահարուած է նորա վրայ, և ժամագիր տեղեր էր նշանակում ուր անտեսանելի ձեռքեր օդը բարձրացնում ու ծեծում էին նո-

բան։ Այս բոլորը նորան պատժելու համար էր, որովհետև մեծ կարծիք ունէր իր կախարդագիտութեան վրայ և կոպիտ ու տղայական հմայութիւններուն անձնատուր էր լինում։

—

Սակայն և այնպէս նա առողջ էր, քանի գնում դերանում էր և համարեա չէր ծերանում, որովհետև որքան էլ լինի՝ վհուկները բարի հն, և եթէ մի կողմից յոգնեցնում կամ վախեցնում էին նորան, միւս կողմից քուն էին բերում կամ ախորժակ տալիս նորան։ Հէրմանն երբեմն փորձում էր ղբաղուիլ նորանով. բայց նորա ինքնասիրութիւնը տեսնելով՝ արհամարհանքով հեռանում էր նորանից։ Միակ էակը որ ճշմարիտ բարեկամութիւն էր ցոյց տալիս նորան, իր շունն էր, և երբեմն, երբ այս հաւատարիմ կենդանու աչքերը կարծես ասում էին նորան՝ «Ես քեզ սիրում եմ», Հէրմանը արտասուք էր թափում, առանց պատճառը իմանալու։

—

Բայց շունը այնքան ծերացել էր որ մի օր էլ չկարողացաւ ոտի կանգնել ու տիրոջ հետից գնալ։ Հէրմանը վազելվազ գնաց Զիլլայի մօտ։ «Իմ շունը պիտի մեռնի, ասաց նա, պէտք է այդ բանի առաջն առնել։— Չեմ կարող, պատասխանեց վհուկը. երկրի, վրայ ամէն բան պիտի մեռնի, բացի վհուկներից։—Գոնեա մի քանի տարով երկարացրու նորա կեանքը, վրայ բերեց Հէրմանը. դու աւելի դժուար բաներ կարող ես անել։ Եթէ իմ շունը մեռնի, ինչ կը լինի իմ դրութիւնը։ Գեղանից յետոյ երկրի վրայ ամէնից շատ նորան եմ սիրում, և ոչընչով չեմ կարող բաժանուիլ նորանից։

—

—Խելագարի պէս ես խօսում, ասաց վհուկը։ Դու կարող ես չանդ սիրել, որովհետև. հարկաւոր է որ մարդը միշտ խելագարի պէս մի բան սիրէ. բայց չեմ կամենում որ ասես թէ ինձ սիրում ես, եթէ ինձ չան հետ ես հաւասարում։ Եթէ քո շունը մեռնի, կ'երթամ կը բերեմ քեզ մի ուրիշը, և նորան էլ նոյնքան կը սիրես։ — Ոչ, ասաց Հէրմանը, դրանից յետոյ չեմ կամենում ուրիշ շուն ունենալ, և որովհետև ինձ վիճակուած չէ քեզ սիրել, մահը կը լինի իմ սիրոյ միակ առարկան։

—

Շունը մեռաւ, և մանուկը անմխիթար դրութեան մէջ ընկաւ։ Նորա ցաւը անհասկանալի էր պատուելի Բօնուսի համար, իսկ վհուկները մինչև անգամ արհամարհեցին նորան։ Այն ժամանակ Հէրմանը զգաց թէ ինչ է պակասում իրան վհուկների թագաւորութեան մէջ։ Նորան այնտեղ խնամել ու կրթել էին, պաշտպանել ու ամէն տեսակ բարիք էին թափել նորա գլխին. բայց ոչ ոք չէր սիրում նորան, ինքն էլ ոչ ոքին չէր կարող սիրել։ Զիլլան փորձեց նորա տրամադրութիւնը փարատել, մանաւանդ նորան սարի ամենագեղեցիկ տեղերը։ Նա ցոյց տուեց Հէրմանին այն հրաշալի պալատները որ վհուկները մի ժամուան մէջ կառուցանում ու քանդում են։

—

Ցույց տուեց Նորան Հիմալայից բարձր լուրջեր և անդամանդի ու եաղուրի ահագին կոյտեր, ամրոցներ՝ որոնց պատերը ծածկուած էին գոյնզգոյն ծաղիկներով բոցափայլ սիւներ ու կամարակապ սրահներ, ականակուռ պարտէզներ՝ ուր թռչունները հոգեղմայլ երգեր էին երգում. բայց Հէրմանն այնքան բան գիտէր արդէն որ այդ բոլոր հրաշալիքը չէր կարող մեծ բանի տեղ ընդունել, և մի օր ասաց Զիլլային. «Այդ բոլորը երազական բաներ են, և ինչ որ դու ինձ ցոյց ես տալիս իսկապէս գոյութիւն չունի»

—

Զիլլան փորձեց կախարդել Նորան մի աւելի գեղեցիկ երազով. վհուկը տարաւ Նորան մինչև լուսինը։ Հէրմանը մի րոպէ այնտեղ մնալուց յետոյ, կամեցաւ մինչև արեգակը բարձրանալ, և վհուկը իւր բոլոր զօրութիւնը գործ դնելով՝ սահեցան մտան փայլուն արևի մէջ։ Այնու ամենայնիւ Հէրմանը իւր տեսածներին չէր հաւատում. նա միշտ ասում էր վհուկին. «Դու ինձ երազական և ոչ իրական կեանք ես ցոյց տալիս» Եւ երբ զարթնում էր, «ոչինչ չեմ մտաբերում, ասում էր նա, իբրև թէ ոչինչ տեսած չլինեի»

—

Եւ նա սկսաւ ձանձրանալ։ Թագուհին նկատեց որ Նորա կերպարանքը գունաթափուել, սովորական զուարթութիւնը կորցրել էր։ «Որովհետև չես կարող երկինքը սիրել, ասաց նա, փորձէ գոնէ երկիրը սիրել։» Հէրմանը երկար մտածեց այս խօսքերի վրայ. նա մտաբերեց որ Զիլլան մի ժամանակ տուել էր իրան ցորեն, արօր, մի էշ և մի ջորի։ Նա հերկեց երկիրը, ցանեց ու տնկեց. երկրի պտղաբերութիւնը առանձին բաւականութիւն էր պատճառում Նորան։ Ծնունդը հիանում էր որ աղալու ցորեն էր տանում և ամէն օր հայ էր թխում։

—

Բայց մինակ ուտելու բաւականութիւնը անհասկանալի էր Հէրմանին, և երբ որ տեսաւ թէ ինչ կարող է տալ երկիրը մարդուն որ երեսի քրտինքով մշակում է նորան, էլ ոչինչ չպահանջեց Նորանից և բաւականացաւ միայն Նորանով՝ ինչ որ երկիրը ձրի է տալիս մարդուն։ Թագուհին ասաց Նորան. «Հեղեղը միշտ վնիտ չէ. վերջին փոթորիկները խորտակեցին Նորա տուիերը, և այնտեղ ուր դու սիրում էիր լողանալ, խիճ ու աւազ է ընկում։ Փորձէ Նորա ուղղութիւնը կանոնաւորելու, աշխատէ սիրել ջուրը, եթէ երկիրը էլ չես սիրում։»

—

Հէրմանը ուղղեց հեղեղի ընթացքը և տուաւ Նորան իւր առաջուան գեղեցկութիւնը, իւր ներդաշնակ կարկաջանքը, իւր հեզասահ ընթացքը, իւր խաղաղ հանդարտութիւնը փոքրիկ լճերում. բայց մի օր էլ նա գտաւ որ հեղեղը չափազանց հնազանդում է իւր կամքին, որովհետև էլ ոչինչ չունէր հրամայելու Նորան։ Նա խորտակեց իւր կառուցած թումբը և ախոր-

ժամ էր տեսնել թէ ինչպէս ջուրը ստանում է իւր ազատութիւնը և սկսում է իւր աւերմունքները։ «Այդ ինչ հաճոյքներ են, ասաց նորան Զիլլան։—Ինչի՞ համար բռնանամ ջրի վրայ, պատասխանեց նա, եթէ ինձ չեն կարող սիրել, չեմ էլ կամենում ատելի լինել։»

—

Զիլլան այնքան զարմացաւ ու բարկացաւ իւր որդեդրի ապերախտութեան վրայ որ մի մեծ տխրութիւն տիրեց սրտին։ «Ես կամենում եմ մոռանալ նորան, ասաց Թագուհուն, որովհետև նա ինձ ատելի հոգս է պատճառում քան թէ արժանի է։ Թոյլ տուր որ դուրս տանեմ նորան այստեղից և իւր նմանների ընկերութեանը յանձնեմ։ Դու ինձ ուղիղ ասացիր թէ կը ձանձրանամ, և պառաւ Տրօլլիան իրաւունք ունէր նախատել ինձ իմ պաշտպանութեան ու գթութեանքների համար։

—

Արա ինչ որ կամենաս, ասաց Թագուհին, բայց իմացիր որ այդ երեխան այժմ թշուառ կը լինի մարդկանց մէջ, և այնքան չուտ չես մոռանալ նորան ինչպէս որ կարծում ես։ Մենք ոչինչ չպիտի չնչենք, և սակայն դու մի բան չնչեցիր նորա հոգում։—Ինչ, ասաց Զիլլան։—Այն բարիքների անգիտութիւնը որոնց նա երբէք չէ կարող հասնել։ Փորձէ՛ աքսորելու նորան, և կը տեսնես։—Ինչ կը տեսնեմ, ես ինքս չեմ կամենում աչքիս առաջ ունենալ նորան։—Մտքումդ կ՛ունենաս նորան, որովհետև նա կը յանդիմանէ քեզ, և մի ուրուական դիւեր ցերեկ կ՛աղաղակէ քո ետևից։»

—

Զիլլան չհասկացաւ թէ ինչ էր ասում Թագուհին։ Երբէք մի վատութիւն արած չլինելով, մինչև անդամ բաժակը ըմպելուց առաջ, նա չգիտէր թէ խղճմտանք ասածը ինչ է։ Եւ որովհետև ազատ ներգործելու իրաւունքն ունէր, ասաց Հէրմանին. «Դու չես հաւանում մեր Թագաւորութիւնը, կամենում ես վերադառնալ ձերոնց երկիրը։» Հազար անդամ ցանկացել էր Հէրմանը ինչ որ վնուկը առաջարկել էր նորան և երբէք չէր համարձակել ասել նորան, երկնչելով թէ մի դուցէ ապերախտ երևայ ու վիրաւորէ Զիլլային։ Այս անակնկալ առաջարկութիւնից զարմացած՝ կասկածում էր թէ իւր լսածը իրողութիւն է թէ կատակ։

—

«Ձո կամքը, պատասխանեց նա, իմ ցանկութեան համաձայն է։—Եթէ այդպէս է, գնա կանչէ Բօնուսին, և ես դուրս կը բերեմ ձեզ մեր երկրից։» Անկարելի եղաւ համոզել Բօնուսին որ Թողու հեռանայ վնուկների հոմից։ Նա գնաց ընկաւ Թագուհու ոտները և ասաց նորան. «Մինչ կամենում ես որ գնամ կեանքիս վերջին օրերը տանջանքների մէջ անցընեմ. մինչ ես ոչմին անհանգիստ եմ անում այստեղ։ Ես ապրում եմ խոտեղէններով ու մեղրով. յարգում եմ ձեր գաղտնիքները և երբէք չեմ մերձենում ձեր քարայրներին. Թողէք մեռնեմ այստեղ, աղաչում եմ ձեզ։»

—

Բօնուսին իրաւունք տրուեցաւ մնալու, և երիտասարդ Հէրմանը, որ արդէն չափահաս էր դարձել, յայտնեց թէ ամենևին դաստիարակի կարօտութիւն չունի, և մենակ ճանապարհ ընկաւ Զիլլայի հետ։ Երբ պիտի անցնէին ապառաժների զարհուրելի անցքով ուր ոչ մի մարդ ղրսից չէր համարձակել վտանգի մէջ դնել իւր անձը, նա կամեցաւ օգնել Նորան մի դիւթութեամբ որ գլուխը պտոյտ չգայ։ «Ոչ, ասաց նա, ես ճանաչում եմ այս ճանապարհը, չատ անգամ անցել եմ այս տեղով, և վաղուց կարող էի փախչել։—Ուրեմն ինչին էիր սպասում, ասաց Զիլլան։ Հէրմանը ոչինչ չպատասխանեց։

—

Նա չատ նեղացաւ որ վհուկը այդպիսի հարց առաջարկեց իրան, Զիլլան պիտի գուշակէր որ յարգանքն ու սէրը միայն պահել էին Նորան։ Վհուկը հասկացաւ Հէրմանի հպարտ լռութիւնը և սկսաւ տխրիլ իւր ղօհաբերութեան վրայ. բայց ինքը վճռել էր արդէն այդ քայլը անել, և պէտք է չարունակէր ճանապարհը։ Երբ հասաւ այնտեղ ուր պիտի բաժանուէին միմեանցից, վհուկը տուաւ Նորան այն ոսկին որ երբեմն գողացել էր դուքսի՝ Նորա հօր մունետիկից և երեխային առաջարկել էր իբրև մի խաղալիկ։ Փոքրիկ Հէրմանը արհամարհել էր այն ժամանակ այդ աղնիւ մետաղը, և այս անգամ էլ ժպտալով ու առանց բաւականութեան ընդունեց։

—

«Ես կարող չընդունել այս գրաւականը, ասաց Զիլլան։ Այստեղ իրաւունք չես ունենալ ոչինչ առնելու ինչ որ քոնը չէ, այլ ստիպուած կըլինիս պահպանել փոխանակութեան պայմանները»։ Հէրմանը չհասկացաւ, որովհետև վհուկը արժանի չէր համարել ուսուցանել Նորան մարդկային ընկերութեան օրէնքներն ու սովորութիւնները։ Արդէն չատ ուշ էր զգուշացնել Նորան այն վտանգներից որ սպասւում էին Նորան այս նոր աշխարհում։ Հէրմանն էլ ականջ չէր դնում Նորան, նա յափշտակուածի պէս էր, վանդի հոգին անհամբերութեամբ սպասում էր ազատօրէն թռչելու. բայց Նորա յափշտակութիւնը դառնութեամբ լի էր, և նա իւր արտասուքները զսպում էր։

—

Նոյն րոպէին երբ վհուկը ասած լինէր Նորան՝ «կամենում ես վերադառնալ ինձ հետ,» նա կը սիրէր ու կ'օրհնէր Նորան. բայց Զիլլան իւր սիրտը զգոյշ էր պահում ամէն տեսակ թուլութիւնից, Նորա աչքերի աղբիւրակները ցամաք էին և բերանի խօսքը սառն։ Հէրմանը զգում էր որ մի ուրուական էր սիրել, և զսպելով իրան՝ հրաժարական տուաւ վհուկին։ Երբ Զիլլան անյայտացաւ, Հէրմանը նստաւ, արտասուքների կաթիլները թափում էին նրա աչքերից։ Զիլլան յետ նայեցաւ, տեսաւ և քիչ էր մնում որ ձայն տար Նորան. բայց ճակատագիրը վճռել էր որ բաժանուի Նորանից, որովհետև չկարողացաւ երջանկացնել Նորան։

———

Բ.

Այնու ամենայնիւ երբ Զիլլան մտաւ հովիտը, նորան այնպէս էր թվում թէ ամէն բան փոխուել է, օդը առաջուան պէս մաքուր չէր, ծաղիկները առաջուան պէս գեղեցիկ չէին, ամպերը առաջուան պէս փայլուն չէին։ Նա չատ զարմացաւ որ չէ կարողանում Հէրմանին մոռանալ և չատ դիւթութիւններ արաւ մոռացութիւնը հանդէս բերելու։ Բայց մոռացութիւնը չէկաւ, և վհուկը այնպիսի սխալ մտածութիւնների անձնատուր եղաւ որ երբէք չէր սպասում։ Նա ծածկեց իւր քոյրերից ու թագուհուց իւր տրտմութիւնը, և գնաց աշխատեց պապզուն աստղերի տակ երգելով ու ցօղի մէջ պար գալով առաջուան ուրախութիւնը գտնել։

—

Շաբաթներ ու ամիսներ անցան, և ձանձրութիւնը չհեռացաւ նորանից։ Սկզբումը նա կարծում էր թէ Հէրմանը կը վերադառնայ. բայց նա չվերադարձաւ, և վհուկը սկսաւ անհանդիստ լինել նրա մասին։ «Գնել ինչ փոյթ, ասաց թագուհին, թէ ինչ վիճակի է հանդիպել։ Գուցէ նա մեռած է; և դու պիտի ցանկանաս որ այդպէս էլ լինի։ Մահը ամէն յիշատակ ջընջում է. «Զիլլան զգաց որ մահ բառը վշտի պէս ծանրանում էր վրան, և զարմանալով ասաց թագուհուն. «Ինչի չգիտենք թէ ուրեն գնում հոգինները մահից յետոյ։

—

—Զիլլա, պատասխանեց թագուհին, մի խորհիր այդ բանի վրայ, որ մեզանից միչտ ծածուկ կը մնայ. մարդիկ չեն յայտնել մեզ այդ գաղտնիքը։ Նոքա էլ այն ժամանակ են իմանում երբ կեանքից բաժանվում են, իսկ մենք որ չենք մեռնում, չենք կարող իմանալ կամ դուչակել թէ ուր են գնում մարդկանց հոգիքը, ոչ էլ յուսալ թէ երբէք կը միանանք նոցա հետ։ —Ուրեմն այս աշխարհը պէտք է յաւիտեան մնայ, և մենք դատապարտուած ենք երբէք չտեսնել ու չունենալ ուրիշ բան։—Այս է մեր ընդունուած օրէնքը, քոյր իմ։ Մենք պիտի ապրինք որքան կ'ապրի երկիրը, և եթէ նա կորչելու է, մենք էլ նորա հետ կը կորչինք։

—

—Ո՛վ թագուհի, և մինթէ մարդիկ երկրից յետոյ էլ պիտի ապրին։—Նոցա հոգիքը երբէք կորչելու չեն։—Ուրեմն իսկապէս անմահ նոքա են, իսկ մենք անցողական ենք յաւիտենական անդունդի մէջ։—Ճշմարիտ է, Զիլլա, և մենք այդ իմանում էինք երբ բաժակը խմեցինք. մինթէ դու մոռացել ես։—Այն ժամանակ հասարակ փոքր էր, և մահուան յաղթելու փառքը աչքերս չլացրեց։ Նորանից յետոյ ես էլ ուրիշների պէս էի մտածում. ապագան ոչինչ նշանակութիւն չունեցաւ ինձ համար, յաւիտենականութիւնը պարունակվում էր, իմ կարծիքով, ներկայի մէջ։

—

—Ո՞րտեղից է ծագում այսօր այդ չիոթումբիւնդ, ասաց Թագուհին, որ խոստովանում ես ինձ և այդ հետաքրքրութիւնդ որ յուզում է քեզ։
—Ես ինքս էլ չգիտեմ, պատասխանեց Զիլլան։ Եթէ ես իմանայի ցաւինչանակութիւնը, կ՚ասէի քեզ թէ վարակուած եմ նորանով։» Հաղիւ թէ այս բառերը արտասանեց որ արտասուքները թրջեցին Զիլլաւի անարատ աչքերը, և Թագուհին խորին զարմացմամբ նայում էր նրա վրայ. «Ես առաջուց գուշակել էի որ կը ղրկաս երեխայից բաժանուելուդ վրայ. բայց քո տրտմութիւնը իմ սպասածից աւելի է։ Պէտք է որ մի դժբաղդութիւն եկած լինի Հէրմանի գլխին, և այդ դժբաղդութիւնը ահա ծանրանում է քեզ վրայ։

—

—Թագուհի, ասաց մատաղահաս վհուկը, ես կամենում եմ իմանալ թէ ինչ եղաւ Հէրմանը,» և երկուսն էլ սկսան դիմիթիւններ անել։ Զիլլան կախարդական եռոտանիի քուրմունքներից յափշտակուած՝ թեքեց իւր գլուխը իբրև մի թառամած չուշան և մի տխուր տեսարան բացուեցաւ նրա առաջ։ Տեսաւ Հէրմանին մի բանդի խորքում, Խաբերայ ու խարդախ մարդիկ ղրկել էին նորան իւր դրամից։ Բաղցած մնալով՝ նա դողացաւ մի քանի պտուղներ, և ներկայացաւ դատաւորին որ չկարողացաւ հասկացնել նորան թէ երբ մարդ ուտելու բան չունի, պէտք է աշխատի կամ մեռնի։

—

Այս տեսարանին յաջորդեց մի ուրիշը։ Հէրմանը չհասկանալով մարդկային արդարութիւնը, նորից բերուեցաւ դատաւորի առաջ, որ դատապարտեց նորան փայտով ծեծուիլ և իշխանանիստ քաղաքից արտաքսուիլ։ Պատանին զայրացած յայտնեց՝ այն ժամանակ թէ ինքը հանգուցեալ դուքսի որդին է, իշխող դուքսի անդրանիկ եղբայրը, օրինաւոր ժառանգ այն թագի որ գրաւել էր իւր եղբայրը։ Զիլլան կարծեց թէ ահա փրկուեցաւ։—Վերջապէս ճշմարտութիւնը յաղթող կը հանդիսանայ, մտածեց նա։ Նա իշխանական գահի վրայ կը նստի, և որովհետև նա մեր ձեռքին իմաստուն ու արդարադատ դարձաւ, հպատակները կը յարգեն ու կը սիրեն նորան։

—

Բայց մի ուրիշ տեսարանի մէջ յոյժ տուեց նորան Հէրմանին ամբաստանուած խաբերայութեան ու ապստամբութեան մէջ, և իմաստ դատապարտուած։ Ցանկարծ վհուկի ականջին հնչեցին այս բառերը. Վաղուան համար։ Որքան էլ ճարպար կախարդ լինէր նա, չէր կարող իւր մարմինը մոքի արագութեամբ տեղափոխել։ Եթէ վհուկները կարող են անցնել մեծ տարածութիւններ, պատճառն այն է որ չեն յոգնում. բայց ամէն բանի համար ժամանակ է հարկաւոր, և առաջին անգամ էր որ Զիլլան իմացաւ գնահատել ժամանակը։

—

«Ցուր ինձ թևեր,» ասաց նա Թագուհուն. բայց Թագուհին այդ բանը չէր հնարել։ «Հրամայէ որ մի արագասահ ամպ տանէ ինձ.» բայց ոչ մար-

դիկ և ոչ վհուկները չէին հնարել այդ։ «Թող քամին տարածութիւնը ճեղքելով տանէ ինձ։—Դու ինձանից անկարելին ես պահանջում, ասաց թագուհին։ Ձանապարհ ընկիր չուտ և յոյսդ միայն քեզ վրայ դիր։» Ջիլլան ճանապարհ ընկաւ, Թռաւ հեղեղը և կայծակի արագութեամբ տարուեցաւ. բայց երբ դաշտումքը հասաւ, ջուրը խաղաղացաւ. և վհուկը լաւ համարեցաւ վազել։

—

Նա այնքան թեթև էր որքան մի վհուկ կարող է լինել, բայց ստիպուած չէր եղել չտապել, որովհետև մարդկանց բնական գործունէութեանը անծանօթ էր եղել։ Նա տեսաւ որ հասարակ մահկանացուները որ դնում էին քաղաք խարեբայ Հէրմանի կախուիլը տեսնելու՝ իրանից առաջ էին անցնում։ Վխրաւորուելով որ դանդաղ գիւղացիք իրանից առաջ էին անցնում, նչմարեց մի ձիաւոր ու Թռաւ նրա ձիու վրայ։ Ձիաւորը հիացաւ վհուկի դեղեցկութեամբ, բայց չուտով էլ չտեսաւ նորան և կարծում էր թէ տեսածը երազ է։

—

Սակայն ձին զգում էր նորա ներկայութիւնը, որովհետև զրգռում էր նրան վազելու, և կենդանին զարհուրած՝ երկու ոտի վրայ կանգնեցաւ ու վայր ձգեց իւր տիրոջ։ Վհուկը իւր կրունկը մղեց ձիու կողը, և կենդանին սկսաւ այնպիսի կատաղութեամբ վազել որ երբ քաղաքի դռների մօտ հասաւ, ընկաւ անշնչացաւ։ Ջիլլան վերցրեց ձիաւորի վերարկուն որ թամքի վրայ կապած մնացել էր, և սպրդեցաւ ամբոխի մէջ որ խռնվում էր կախաղանի չուրջը։

—

Ժողովուրդը կատաղած էր ու անէծքներ էր թափում, որովհետև յայտնել էին նորան թէ խարեբայ Հէրմանին յաջողել էր բանդից փախչել։ Նա կամենում էր որ նրա տեղ բանդապետին և նոյն իսկ դահիճին կախ տային, որ զրկում էր նորան խոստացուած տեսարանից։ Ոստիկանութեան դլխաւորը երևեցաւ պատշգամի վրայ և ամբոխին հանդարտեցրեց ասելով. «Խարեբայ Հէրմանը դեռ չբռնուեցաւ, այնու ամենայնիւ խոստացուած տեսարանը կը ներկայացնեն ձեզ։»

—

Եւ մոնտեխինները աղաղակեցին հրապարակի չորս կողմը. «Այս րոպէիս կախուած կը տեսնէք այն ուազակին որ դատապարտուածին փախցրեց։» Ամբոխը ծափ տուեց, և դահիճը պատրաստեց իւր պարանը։ Ձոհը բերուեցաւ, և վհուկը մի զարմանալի բան տեսաւ։ Հերմանին փրկողը ոչ այլ ոք էր եթէ ոչ պատուելի Բօնուսը, որ հանդարտ առաջ էր գալիս հոգին յանձնելով Աստուծոյ. «Ահա ինչ տեղ ընկայ, ասաց նա վհուկին, որ մօտեցաւ նորան. ես լաւ չէի հսկել Լխանի մանկութեան վրայ, և դատապարտել էին ինձ կրակի վրայ այրելու, այսօր փրկում եմ նորան, և ինձ համար պարան են պատրաստել։ Այս էր իմ ճակատագիրը։»

—

Պատուելի Բօնուսը, իւր աչակերտի հեռանալուց յետոյ, ձանձրացել էր վհուկների Թագաւորութեան մէջ։ Նա ամաչել էր վերջապէս ծոյլ ու անգործունեայ կեանքից. բացի սորանից նա մտածել էր որ Հէրման իշխանը տէրութեան օրինաւոր ժառանգը լինելով՝ կը փրկէ նորան փայտակոյտից։ Օգուտ քաղելով այն հանգամանքից որ վհուկները մոռացել էին նորան իւր անապատում, և կարողացել էր անճանաչելի կերպով մտնել քաղաք իւր կանացի հագուստների մէջ ծպտած։ Այնտեղ իմանալով որ իշխանը բանդարկուած է, գնացել էր իշխող դուքսի մօտ։

—

Բօնուսը երդուել էր որ Հէրմանը նորա եղբայրն է, և դուքսը թոյլ էր տուել նորան փորձ փորձել Հէրմանին բանդից փախցնելու, այն պայմանով որ երկուսն էլ վերադառնան վհուկների մօտ և չվերդովեն իւր երկրի խաղաղութիւնը։ Բօնուսը փրկել էր Հէրմանին տալով նորան իւր չրջազգեստն ու գլխարկը։ Նա մնացել էր իշխանի տեղ բանդում, յուսալով թէ անշուշտ կը մնայ իշխող դուքսի անցաթուղթը ցոյց տալով. բայց այնքան չտապել էր հագուստը փոխելու որ անցաթուղթը թողել էր իւր չրջազգեստի գրպանում։

—

Եւ առանց իմանալու, Հէրմանը գնում էր այն ճղճով, մինչև միւս կողմից պատրաստում էին Բօնուսին կախելու։ Չիլլան վճռեց փրկել ծերուկին, և մատները թրխկացնելով՝ կայծակնահար արաւ դահճին, որ հարբածի պէս ընկաւ և ամբոխի աղաղակները չկարողացան զարթեցնել նորան։ Պահապանները որոնք կամեցան ձեռք դնել վհուկի ու դատապարտուածի վրայ քարացած մնացին, և ովքեր որ կամեցան նոցա տեղը բռնել չկարողացան ազատուիլ այն թմրութիւնից որ կախարդը ձգեց նոցա վրայ։

—

Նա տարաւ ծերուկին մի անտառ ուր հանդստանալով ցոյց տուեց նորան Հէրմանի բռնած ճանապարհը, որ անվտանգ էր, մանաւանդ որ անցաթուղթը հետն ունէր։ «Գնանք որոնենք նորան», ասաց Չիլլան և չուտով ճանապարհ ընկան։ Մի քանի օր մանդալուց յետոյ, վերջապէս գտան նորան մի հարևան իշխանի երկրներն վրայ, ուր նա վայտ էր կտրում ու ծախում օրական ապրուստը ճարելու համար։ Հէրմանը իւր բարեկամներին տեսաւ թէ չէ, կացինը մի կողմը ձգեց և կամենում էր հետևիլ նոցա։

—

Բայց նոյն րոպէին մի մատաղահաս աղջիկ կանդնեցրեց նորան լոկ հայեացքով. այդ հայեացքը բոլոր վհուկների հայեացքներից զօրաւոր էր։ Եւ սակայն նա մի խեղճ աղջիկ էր որ բոպիկ ոտներով մանն էր գալիս և ծառայում էր վայտահատների պահաւորի մօտ, որ իշխանին վարձել էր անտառում վայտ կտրելու։ Ամեն օր աղջիկը գլխին դրած բեռում էր չուր ու հաց որ Հէրմանը ուտում ու խմում էր կէսօրին։ Նոյն կերպով գնում

էր նա ծառայելու անտառում ցրուած միւս փայտահատներին և երբէք չէր կանգնում նոցա հետ խօսելու։

—

Հաղիւ մի քանի խօսքեր փոխանակել էր նա Հէրմանի հետ, բայց նոցա աչքերը խօսել էին միմեանց հետ։ Աղջիկը դէղեցիկ էր ու համեստ։ Հէրմանը քսան տարեկան էր և դեռևս չէր սիրել։ Երեք օր կար միայն որ աղքատ Բէրթային սիրում էր, և երբ վհուկն ասաց նորան՝ «գնանք», Հէրմանը պատասխանեց. «Երբէք, բայց եթէ թոյլ տաս որ այս ընկերուհուս հետս տանեմ։—Դու միշտ խելագար պիտի մնաս, ասաց Զիլլան։ Հաղիւ մի քանի օր անցկացրիր մարդկանց ընկերութեան մէջ, և նոքա կամեցան սպանել քեզ. այժմ կամենում ես նոցա երկնքի տակ սիրել։

—

—Ես ոչինչ չեմ կամենում, ասաց Հէրմանը։ Երեկ պատրաստ էի կախաղանի վրայ մեռնելու, և անիծում էի իմ ցեղը. իսկ այսօր սիրում եմ այս աղջկան և ղգում եմ որ մարդկութիւնը իմ ղերդաստանն է։—Չես տեսնում, վրայ բերից վհուկը, որ դու այստեղ տարկութեան, աշխատութեան ու թշուառութեան մէջ պիտի ապրիս։—Ամէն չարիք կ'ընդունիմ, եթէ սիրուելու բաղդաւորութիւն ունենամ։» Զիլլան մի կողմ կանչեց մատաղահաս աղջկան և հարցրեց նորան թէ կամենում է Հէրմանի ընկերուհին լինել։ Նա կարմրեցաւ ու ոչինչ չպատասխանեց. «լաւ մտածէ, ասաց նորան վհուկը, նորա թագաւորութիւնը առանձնութիւնն է։»

—

Բէրթան հարցրեց թէ արդեօք աքսորուած է։ «Յամահ, պատասխանեց վհուկը։—Բայց մի՛թէ դուք նորա հարս չէք։» Մի արհամարհական ժպիտ երևեցաւ վհուկի դէմքի վրայ։ «Ներեցէք ինձ, ասաց Բէրթան, կամենում էի իմանալ թէ միայն ինձ է սիրում։ Վհուկը նկատեց որ իւր դեղեցկութիւնը Բէրթայի սրտում նախանձ ձգեց, և մի հպարտ ուրախութիւն ղգաց. իսկ մատաղահաս աղջիկը արտասուեց, և Հէրմանը մօտենալով՝ ասաց վհուկին. «Ինչի ես լացացնում իմ սիրուհուն։ Եթէ չես կամենում որ ինձ հետ գայ, ինչպէս ես կարծում թէ կը հետևիմ քեզ։

—

—Եկէք երկուսդ էլ, ասաց վհուկը. բայց եթէ ընկերուհուդ հետ էլ կը ճանճրանաս մեզ մօտ, էլ յոյս չունես իմ համակրութեան վրայ։» Այս խօսքի վրայ չորսն էլ ճանապարհ ընկան, որովհետև Բօնուսը կշտացել էր մարդկային ընկերութիւնից, և նոքա վերադարձան վհուկների հովիտը, ուր Հէրմանի ու Բէրթայի ամուսնութիւնը սրբագործուեցաւ Թագուհուց, և ապա երիտասարդ ամուսինները դնացին բնակելու մի դեղեցիկ փայտաչէն տան մէջ որ Հէրմանը կառուցել էր իւր ընկերուհու համար։

—

Այն ժամանակ միայն տեսան վհուկները թէ ինչ զօրութիւն ունի սէրը երկու անարատ սրտերի մէջ, և թէ ինչ քաղցր երջանկութիւն էին վա-

յելում այս երկու պատանիները իրանց առանձնութեան մէջ։ Պատուելի Բօնուսը շտապեց իւր առաջուան կանացի հագուստները հագնել և առանձին հպարտութեամբ կատարում էր տանտիկնութեան պաշտօնը։ Բէրթան, պարզ ու հեզ կինամարդ, յարգում էր նորան և անկեղծաբար հիանում նորա խոմորեղէնների վրայ։ Իսկ Հէրմանը, մտաբերելով դաստիարակի անձնազոհութիւնը, ներում էր նորան իւր որկրամոլութիւնը և քարեկամութեան նշաններ ցոյց տալիս։

—

Նա մեծ եռանդով աշխատում էր երկիրը մշակելու և իւր ընտանիքի համար կեանքի ամենաքաղցր պայմանները պատրաստելու, որովհետև չուտով նա մի տղայ ունեցաւ, յետոյ երկու, և ապա մի աղջիկ, և ամէն անգամ որ Աստուած մի նոր ընծայ էր պարգևում, նա աշխատանքը կրկնապատկում, կալուածը զարդարում էր։ Բէրթան իւր հեզութեամբը գրաւել էր Զիլլայի և բոլոր մատաղահաս վհուկների համակրութիւնը. մինչև անգամ Զիլլան սկսեց Բէրթային Հէրմանից աւելի սիրել, իսկ երեխաներին երկուսից էլ աւելի։

—

Զիլլան անճանաչելի էր երբ այդ երեխաների մօտ էր։ Ուրիշից սիրուելու ցանկութիւնը այնքան գրաւել էր նորան որ միտքը անարդար փափաքներով պղտորուել էր։ Մի օր նա ասաց Բէրթային. «Ցաւր լինէ քո աղջիկը. ես ցանկանում եմ ունենալ մի հոգի որ միայն իմը լինի։ Հէրմանն երբէք չէ սիրել ինձ, չնայելով որ այնքան լաւութիւններ եմ արել նորան։ —Սխալւում էք, տիկին, պատասխանեց Բէրթան. նա ցանկացած կը լինէր իւր մօր պէս սիրել ձեզ, դուք էիք որ չէիք սիրում նորան ձեր որդու պէս։

—

—Չէի կարող սիրել նորան այդ տեսակ սիրով, կրկնեց վհուկը, որովհետև զգում էի թէ նա մի բան ափսոսում էր, կամ ձգտում էր մի այնպիսի սիրոյ որ չէի կարող ներշնչել նորան. բայց քո աղջիկը դեռ չէ ճանաչում քեզ, նա ափսոսալու բան չի ունենալ։ Ես կը տանեմ նորան մեր նուիրական օթևանները՝ ուր միայն ինձ կը տեսնէ, և նորա սիրտն ու միտքը ամբողջապէս ղեալի ինձ ստրկած կը լինին։—Եւ կը սիրէք նորան ինչպէս որ ես եմ սիրում, ասաց Բէրթան, որովհետև դուք միշտ սիրոյ վրայ էք խօսում, առանց երբէք փոխադարձ սէր խոստանալու։

—

—Ի՞նչ փոյթ թէ կը սիրեմ կամ ոչ, ասաց վհուկը, եթէ ես կը բաղդաւորեմ նորան։—Երդուեցէք սիրելու նորան քնքշութեամբ, աղաղակեց Բէրթան, ապա թէ ոչ երդւում եմ որ երբէք չեմ տալ ձեզ իմ դաւակը։» Վհուկը զայրացած վնաց դանգատելու թագուհուն։ «Այդ արարածները անմիտ են, ասաց նա թագուհուն. նորա չեն հասկանում թէ ինչ ենք մենք իրանց համար։ Նոքա ամէն բանով պարտական են մեզ. ապահովութիւնը, առատութիւնը, դիտութեան ու մտքի բոլոր բարիքները մեզանից են ստա-

ցել, և սակայն ոչընչով չեն յայտնում իրանց երախտագիտութիւնը։ Գուցէ մեզանից երկնչում են, բայց չեն կամենում անպայման սիրել մեզ։

—

Զիլլա, ասաց Թագուհին, այդ արարածները իրաւունք ունին։ Նոցա ամենագեղեցիկ ու ամենաթանգ սեպհականութիւնը սիրոյ պարգեւն է, և լաւ են զգում որ մենք զուրկ ենք այդ բարիքից։ Մենք որ արհամարհում ենք նոցա, ուրիշների մէջ սէր յարուցանելու կարիքը զգում ենք, այդ կարիքը տանջում է մեզ, և ժամանակաւոր երջանկութիւնը վրդովում է մեր անմահութեան խաղաղութիւնը։ Եւ ինչի ենք գանգատում. մենք կամեցանք ազատ մնալ մահուան խիստ օրէնքներից, այժմ պէտք է որ ազատ լինինք կեանքի քաղցր օրէնքներից, և այս է պատճառը որ խորին տարշանք ենք զգում որ չենք կարող բառերով արտայայտել։

—

—Ով իմ Թագուհի, ասաց Զիլլան, դու այնպէս ես խօսում որ իբր թէ զգայիր այն տարշանքը որ այրում, մաշում է ինձ։—Երկար ժամանակ եմ զգացել այդ տարշանքը, պատասխանեց Թագուհին. ինձ էլ մաշեց նա, բայց այժմ բժշկուած եմ։—Ասա ինձ գաղտնիքդ, աղաղակեց երիտասարդ վհուկը։—Չեմ կարող, Զիլլա, զարհուրելի է այդ գաղտնիքը և մի մեծ սարսափ կը բերէր քեզ վրայ։ Համբերութեամբ տար վշտիդ և աչխատէ ցրուել նորան։ Ուսումնասիրէ աստղերի ընթացքը և խորհրդաւոր տիեզերքի հրաշալիքը. մոռացիր մարդկութիւնը և մի յուսար երբէք բարեկամութեան կամ հաստատել նորա հետ։»

—

Զիլլան զարհուրած քաչուեցաւ, բայց Թագուհին չուտով տեսաւ որ ուրիշ մատաղահաս վհուկներ գալիս են մօտը մի և նոյն գանգատներով և հրամանն են խնդրում նորանից գնալ մարդկանցից երեխաներ գողանալու։ «Հէրմանն ու Բէրթան չատ բազդաւոր են, ասում էին նոքա։ Նոքա ունին փոքրիկ էակներ որ միայն իրանց ծնողներին են սիրում, և որոնք դողալով են չնորհում մեզ իրանց ժպիտներն ու գգուանքները։ Հէրմանն ու Բէրթան չեն նախանձում մեզ, այն ինչ մենք նախանձում ենք նոցա երջանկութեանը։

—

—Ամօթ է մեզ համար, ասաց Բէգիսը, որ ամենից չատ զայրացած էր։ Մենք ընդունեցինք այդ տկար ու ապականացու էակներին որ նոցա թշուառութիւնը մեր երանութեան հետ բազդատելու դատարկութիւն ունենանք, որ ծիծաղինք նոցա տկարութեան ու անտաչութեան վրայ, միով բանիւ որ գուրացանանք նոցանով վտխանակ մեր չնորհած բարիքներին, որոնք մեր զօրութեան արտօնութիւնն ու մխիթարութիւնն են, և ահա նոքա խրոխտանում են մեզ վրայ ու մեզանից գերազանց են համարում իրանց որովհետև երեխաներ ունին և սիրում են նոցա։

—

«Այնպէս արա որ մենք էլ սիրենք նոցա, ով Թագուհի, դու որ մեզ չնորհեցիր անմահութիւնը։ Եթէ մեզանից իմաստուն ու դիտուն ես, ցոյց տուր այսօր քո առաւելութիւնը փոխոխելով մեր բնութիւնը, որ անկատար ես թողել։ Ձեռ առ մեր արատաւորութիւններից մի քանիսը որոնցով զարդարել ես մեր հրաշալի իմացականութիւնը, և սերմանէ մեր սրտերի մէջ սիրոյ գանձերը որանցով մահկանացու էակները այնքան պարծենում են մեր առաջ։»

—

Պառաւ վհուկները եկան իրանց կարգին ու յայտնեցին թէ պատրաստ-վում են թողնել այդ Թագաւորութիւնը, եթէ Թագուհին Հէրմանի դերդաստանը չհալածէ, որովհետև նոքա տեսնում էին որ այդ մահկանացուի սերունդը ժամանակով պիտի բանէ ողջ հովիտն ու սարը, պիտի մշակէ երկիրը, պիտի խորտակէ ժայռերը, պիտի կապէ ջրերի ընթացքը, պիտի ղրդռէ, կոտորէ կամ ընտելացնէ վայրենի կենդանիները, պիտի հալածէ լռութիւնը, պիտի ոտնակոխ անէ կոյս անապատը, որով իմաստուն ու պատկառելի վհուկներին անկարելի պիտի լինի իրանց հանդէսներն ու խորհուրդները կատարել։

—

«Եթէ ձեզ ախորժելի է այդ պիղծ ցեղի հետ խնամութիւն անել, ասաց պառաւ Տրօլլիան մատաղահաս վհուկներին, մենք չենք կարող ընդդիմանալ ձեզ. բայց մենք իրաւունք ունինք բաժանուիլ ձեզանից և գնալ որոնել մի ուրիշ անմատչելի օթևան, ուր կը մոռանանք մարդկանց գոյութիւնը և կ'ապրենք մեզ համար միայն, ինչպէս որ վայել է գերագոյն էակների։ Իսկ ձեր Թագուհուն, չարունակեց նա մի սպառնալի հայեացք ձգելով նորա վրայ, կարող էք ձեզ մօտ պահել եթէ կամենում էք, իսկ մենք մերժում ենք նորա օրէնքները և պատերազմ ենք հրատարակում նորան։»

—

Մատաղահաս վհուկները վճռանձնաբար պաշտպանեցին Թագուհու իշխանութիւնը։ Նոքա որ ոչ պառաւ էին և ոչ երիտասարդ, անչափաւէյան, և ժողովը այնպիսի մրրկալի կերպարանք առացաւ որ եղջերուները ահից փախան հովտի միջով, և Բերթան ժպտալով ասաց Հէրմանին. «Լսում ես այն խեղճ վհուկների աղաղակները, նոքա գոռում են որոտումի պէս և մռնչում մրրկի պէս։ Նոքա կարողանում են իրանց բոլոր հաճոյքներին բաւականութիւն տալ, բայց չգիտեն մեզ պէս բաղդաւոր լինել։ Եթէ չարունակեն այսպէս կռուել միմեանց հետ, ապրն էր փուլ կը գայ։

—

Հէրմանը անհանդիստ էր լինում Զիլլայի համար, որին նա անկեղծօրէն սիրում էր, թէև վհուկը այդ բանը չէր հասկանում։ «Զգիտեմ թէ ինչ միտս կարող են հասցնել նորան, ասաց նա, ես տեղեակ չեմ նոցա բոլոր դաղտնիքներին. բայց կը կամենայի որ պատապարուի այդ փոթոր-

կից։—Գնա քեր Նորան, ասաց Բէրթան։ Ա՛խ, երանի թէ հասկնար թէ որքան սիրում ենք Նորան։ Բայց Նորա դժբաղդութիւնն այն է որ ուրիշների սրտի վրայ այնպէս է խօսում ինչպէս մի խլուրդ կը խօսէր ամպերի վրայ։ Աչքատէ հանդստացնել Նորան, և ասա որ եթէ կամենայ մեզ հետ ապրել, կը տամ Նորան երբեմն իմ երեխայքը՝ ձանձրութիւնը փարատելու համար։

—

«Վհուկներին երբեմնակի տալով բան չի լինիլ, մտածեց Հէրմանը. նոքա եթէ մի բան ուզում են՝ էլ յետ չեն դարձնում։» Նա բարձրացաւ սարը և մօտից լսեց աղմկալի ժողովի աղաղակները. զօրութեան և իմաստութեան պաշտօնին նուիրուած հոգիքը բոլորը միասին մի փոփոխութիւն էին պահանջում, և չէին կարող իրարու հետ համաձայնիլ։ Թագուհին անյողդողդ ու լուռ՝ թոյլ էր տալիս որ իւր չուրջը տարուբերուին, նման այն տերևներին որոնց քամին բարձրացնում է օդը։ Նոքա խօսում էին խորհրդաւոր լեզուով, և Հէրմանը չկարողացաւ հասկանալ թէ ինչ էին ասում։

—

Արևը մայր էր մտել, բայց վհուկները դեռ տատանում էին անապատում, ոմանք ցնորական թռոյցքով բարձրանում էին բարձր ապառաժների վրայ խռովութեան վրայ իչխելու և լսելի լինելու համար, ուրիշները ժայռերի ներքնակողմներն էին նստած խորհրդակցելու կամ միմեանց զրդռելու համար։ Ասես թէ այնպիսի չարաժողովներից միևն էր որ ծիծեռնակներին տների կտուրների վրայ են պահում, երբ նոքա պատրաստ են արդէն իրանց նշանակեալ ճանապարհը գնալու։ Հէրմանը որոնեց Զիլլային այդ բազմութեան մէջ և տեսաւ որ այնտեղ չէ։

—

Նա մտաւ լերան՝ խաւար խորշերում և անցաւ գնաց պորփիւրեան քարայրը ուր գիտէր թէ Զիլլան դիմում է յաճախ։ Նա այնտեղ չէր։ Առաջ գնաց նա այն հեռաւոր տեղերը ուր ծաղկում են երկնակապոյտ ծաղիկներ. այնտեղ գտաւ Զիլլային գեանի վրայ տարածուած, մի անդունդի ափին՝ ուր սահում գլորվում է մի ջրվէժ։ Գեղեցիկ վհուկը թուլացած ընկել էր քարաժայռի վրայ և այդ բոպէին կարծես անդունդի ջրի հետ գլորուելու էր բերանաբաց վիհը։

—

Մի ակամայ երկիւղ տիրեց Հէրմանի սրտի վրայ. կայծակի արագութեամբ թռաւ, գրկեց Զիլլային և այն դարհուրելի տեղից հեռացրեց։ «Այդ ինչ ես անում, ասաց նա սխալ ժպիտը երեսին. մոռանում ես որ եթէ ես մահը որոնէի, նա չէր ընդունիլ ինձ։ Եւ ինչի է այդ մեծ չփոթութիւնդ, եթէ չես կարող սիրել ինձ։—Մայր, . . . ասաց Նորան Հէրմանը։ —Զիլլան ընդհատեց Նորա խօսքը. «Երբէք ոչ ոքի մայր չեմ եղել և չեմ լինիլ։—Եթէ վիրաւորում եմ քեզ այդ անունը տալով, ասաց Հէրմանը, ուրեմն չես հասկանում այդ սուրբ բառի նշանակութիւնը։

—

«Սակայն երբ մանուկ հասակումս արտասուք էի թափում նորա համար որ ինձ ալխարհ բերեց և որին այլևս տեսնելու չէի, դու ինձ ասացիր թէ նորա տեղը կը բռնես, և ամէն հնար գործ դրիր խօսքդ կատարելու համար։ Շատ անգամ եմ փորձել քո համբերութիւնը իմ ապերախտութեամբ ու թեթևամտութեամբ, բայց դու միշտ ներել ես ինձ, և միանգամ դարձ հանելուց յետոյ՝ կրկին եռեիցս եկար ու յետ բերիր ինձ։ Զգիտեմ թէ ինչ է բաժանում մեզ միմեանցից, այդ դաղտնիքը իմ խելքից բարձր է. միայն մի բան կայ որ գիտեմ։

—

«Այդ բանը որ դու չես հասկանում, այն է որ եթէ ես կարող եմ քեզանից հեռու բաղդաւոր լինել, չեմ կարող քեզ ապաբաղդ տեսնել։ Դու ինձ յաճախ ասել ես թէ քո վիճակը անայլայլելի է, և ես հաւատացի քեզ։ Չկարողանալով ծառայել ու մխիթարել քեզ, ես ապրեցայ իմ գերդաստանի և ինձ համար. բայց եթէ խաբել ես ինձ, բայց եթէ ընդունակ ես մի ցաւ զգալու, մի անիրաւութիւն կրելու, մի ձանձրութիւն զգալու առանձնութեան մէջ, մի անիրագործելի ցանկութիւն կազմելու, ահա պատրաստ եմ մանկակից լինել քո վշտերին ու արտասուքներին։

—

«Գիտեմ որ ուրիշ բան չեմ կարող անել. ոչ այնքան գիտուն եմ որ կարողանամ քո ձանձրութիւնը փարատել, ոչ այնքան զօրաւոր՝ որ պաշտպանեմ քեզ անիրաւութեան դէմ, և եթէ քո անհուն ցանկութիւնը կամենում է հպատակեցնել տիեզերքն ու իշխել նորա վրայ, ես, չնչին էակս, չեմ կարող տալ քեզ նորան. իսկ եթէ որդիական սիրտ ես կամենում, ահա նուիրում եմ քեզ իմ սիրտը։ Եթէ նա չէ կարող արժանապէս գնահատել քո մեծութիւնը, գոնեա նա պաշտում է քո մէջ բնակած բարութիւնը, որ այնքան անարատ է որքան աստղերի մէջ պսպղող լոյսը։ Շատ անգամ եմ զգացել որ սէրը անծանօթ է քեզ, տեսայ նոյնպէս որ չգիտես թէ բռնակալութիւնն ու պատիժը որպիսի անպատուութիւններ են մարդկային արժանաւորութեան համար։

—

«Ես եթէ քո մեծութիւնը երբեմն վիշտ է պատճառել ինձ, սակայն յաճախ զգացել եմ քո գթութեան ու անխոնջ պաշտպանութեան քաղցրութիւնը։ Ես միշտ, չնայելով իմ բնաւորութեան թոյլ ու պակասաւոր կողմերին, ինքս ինձ յանդիմանել եմ որ չեմ կարող արժանապէս սիրել քեզ, Ջիլլա, և այդ քեզ համար ոչինչ է։ Եթէ իմ նմանը լինէիր, կ'ասէի քեզ. կամենում ես իմ կեանքը։ Բայց մարդու կեանքը չնչին է նորա համար որ տեսել է ամբողջ սերունդների անկումը ժամանակի անդունդի մէջ։

—

«Ուրեմն, որովհետև ոչինչ չունիմ որ արժանի լինէր նուիրուելու քեզ, ընդունէ իմ տկարութեան դառն խոստովանութիւնը և թող մոռանալ տայ քեզ իմ ոչնչութիւնը։ Միտդ բեր այն չունը որ ես սիրում էի մանկութեան

օրերումս. Նա չէր կարող հետս խօսիլ, չէր հասկանում իմ տրամաբանութիւնը և երբ յիմարաբար պատմում էի նորան իմ վշտերը մի մխիթարութիւն գտնելու համար, այնպիսի աչքերով էր նայում վրաս որ կարծես ասում էին ինձ. «Ներքիր ինձ որ չգիտեմ թէ ինչ ես խօսում»

—

«Նա կը կամենար անչուշտ իմ հոգու նման հոգի ունենալ, որպէս զի իմ վշտերին մասնակից լինի. բայց նա միայն աչքերով էր խօսում ինձ հետ, և երբեմն կարծես արտասուքները թրջում էին նոցա։ Ես էլ պատրաստ եմ քեզ համար արտասուելու, Զիլլա· այդ արտասուքները ապացոյց են իմ տկարութեան որ դու չպէտք է արհամարհես, դրքա բարեկամութեան տխուր արտայայտութիւնն ու դերագոյն ճիգն են, այնպիսի բարեկամութեան՝ որ մարդկային բանականութեան սահմանից չէ կարող անցնել և որ տալիս է քեզ բոլորը ինչ որ կարող է տալ։

—

—Սուտ ես ասում, պատասխանեց Զիլլան. ես խնդրեցի քո զաւակներից մինը, կինդ մերժեց իմ առաջարկութիւնը, և դու էլ ահա դատարկաձեռն գալիս ես ինձ մօտ։ «Հերմանը մի սարսուռ զգաց սրտի մէջ, բայց զսպեց իրան։ «Անկարելի է, ասաց նա, որ մի այդպիսի չնչին ցանկութիւն պղտորէ քո հոգու հանդարտութիւնը։—Ա՛խ, յետ ես քաշվում արդէն, աղաղակեց վհուկը, և հակառակում ես քո խօսքերին։ Դու պնդում էիր թէ պատրաստ ես կեանքդ նուիրել ինձ, և այժմ պակաս բան եմ խնդրում...— Շատ աւելի ես պահանջում, վրայ բերեց Հերմանը։

—

—Լաւ է ասես թէ երկնչում ես Բերթայի արտասուքներից ու չանդիմանութիւններից։ Միթէ չես համոզում որ քո աղջիկը բաղդաւոր կը լինի ինձ հետ. եթէ հիւանդանայ, կը բժշկեմ նորան. եթէ անհնազանդ լինի, քաղցրութեամբ կը հնազանդեցնեմ նորան. եթէ խելացի լինի, հանճարը կը լինի նորա բաժինը, իսկ եթէ ոչ, այնպիսի քաղցր երաշներ կը մատակարարեմ նորան որ գիտութեան յայտնութիւններից աւոր չէն լինիլ։ Խոստովանիր ուրեմն թէ քո որդեսիրութիւնը եսական է, և թէ կամենում ես մարդկային եսականութեամբ կրթել նորան։

—

—Մի ասեր ինձ այդ բաները, պատասխանեց Հերմանը, ես ինքս էլ գիտեմ։ Գիտեմ որ եթէ մարդկային սէրը զոհողութիւններ անելու ընդունակ է, նա մի ևնդյն ժամանակ եսական է, այդ սէրոյ յատկութիւնն է. բայց դու այդպիսի սիրով էլ չես սիրելու իմ աղջկան։ Սակայն փոյթ չէ, գիտեմ որ դու վիշտ չես կարող տանել, և եթէ նորա դժբաղտութեանը ականատես լինես, յետ կը դարձնես ինձ իմ զաւակը։ Դու խօսում ես նորա մօր արտասուքների մասին. այո, զգում եմ որ այդ արտասուքների ջերմ կաթիլները այրում են սիրտս. բայց ասա նոյնպէս թէ քո սիրտը վառ է

այն մայրական անյագ ցանկութեամբ որ քեզ այդպիսի յամառութեամբ խօսեցնում է, և ես կը ղիջանիմ քո կամքը կատարելու։

—

—Ջեռ տեսնում, ասաց վհուկը, թէ այն կէտին եմ հասել որ անիծում եմ իմ կեանքի անմահութիւնը, և թէ ձանձրութիւնը օրէցօր յուսահատեցնում է ինձ։ Ջէ որ դու պիտի բժշկես այդ հիւանդութիւնը, դու որ նորա սկզբնապատճառն ես եղել։ Այո, մանկութեանդ ժամանակ քեզ սիրելու փորձերը այնտեղ հասցրին ինձ որ այժմ սիրում եմ քո աղջկան։

—Ուրեմն սիրում ես նորան, աղաղակեց Հերմանը։ Ո՛վ մայր, այս առաջին անգամն է որ արտաբերում ես այդ բառը։ Աստուած է դնում նորան քո չրթունքների վրայ, և իրաւունք չունիմ արգելելու որ թափանցի մինչև քո սիրտը։

—

«Կաց այստեղ մինչև գնամ զաւակս բերեմ։» Եւ առանց տատանելու կամ երկար մտածելու՝ վազելով ցած գնաց դէպի իր բնակարանը։ Բէրթան աղջկան բազուկների մէջ զրկած քնում էր։ Հերմանը հանգարտութեամբ վերցրեց երեխային, փաթաթեց մի փափուկ մորթիով և ոտի մատների վրայ դուրս եկաւ. բայց հազիւ թէ կոխել էր դրան չէմքը, որ մայրը կատաղաբար դուրս յարձակուեցաւ, կարծելով թէ վհուկը յափշտակում էր իւր աղջկան։

—

Երբ իմացաւ թէ ինչ է կամենում անել Հերմանը, արտասուք ու յանդիմանութիւն իրարու վրայ թափուեցան. բայց Հերմանն ասաց նորան. «Մեր մեծ բարեկամուհին կամենում է սիրել մեր զաւակը, և մեր աղջիկը որ հազիւ ճանաչում է մեզ, թշուառ չի լինիլ նրա հետ։ Նորան անծանօթ կը մնան այն վշտերն ու յիշատակները որ երբեմն տանջել են ինձ այստեղ։ Պէտք է այս զոհաբերութիւնը անել երախտագիտութեանը, սիրելի Բէրթա։ Մենք ամէն ինչ պարտական ենք վհուկին, նա է փրկել իմ կեանքը, նա է չնորհել ինձ քեզ, և եթէ մենք մեռնէինք, նա կը հոգար մեր որբերի պիտոյքը։

—

«Նա մեզ համար տեսանելի նախախնամութիւն է։ Երախտագիտութիւնը պահանջում է մեզանից այդ զոհը։» Բէրթան չհամարձակեցաւ ընդդիմանալ. նա ասաց Հերմանին. «Ցար չուտ իմ դանձը, հեռացրու նորան աչքիցս, գնա. եթէ միայն մի համբոյր տայի նորան, չէի կարող բաժանուիլ նորանից։» Հազիւ թէ Հերմանը մէկ—երկու քայլ առաջ էր գնացել, որ Բէրթան վազեց նորա ետևից, համբուրեց երեխային և փաթուեցաւ գետնի վրայ, երեսը ծածկելով հերարձակ մազերով հեծեծանքները խեղդելու համար։ «Ա՛խ, անգութ վհուկ, աղաղակեց Հերմանը յաղթահարուած, ոչ, չեմ տալ քեզ իմ զաւակը։

—

—Ա՞յդ է քո ուսած խօսքը, ասաց Զիլլան, որ ծածուկ հետևել էր նորան և ապշած նայում էր նորա ու Բէրթայի յուսահատութեան վրայ. երկիչէր իմ արհամարհանքից:—Ի՞նչ ունիմ վախենալու քեղանից, չէ՞ որ դու իմաստուն ու զօրաւոր ես, հետևաբար և հոգ ու ներողամիտ: Եթէ մի բան կայ որից վախենում եմ, ընդմիշտ անյոյսութիւնն է ու ապերախտութիւնը: Խոստացայ քեզ իմ աղջիկը, ահա առ:» Բէրթան թուլացաւ, և վհուկը, յափշտակելով երեխային ինչպէս արծիւը յափշտակում է մի թռչնակ, անյայտացաւ պիչերուան մթութեան մէջ յաղթական և ուրախութեան ձայներ արձակելով:

—

Մօր արտասուքներն ու դգուանքները չէին խանգարել փոքրիկ աղջկան խոր քունը. բայց երբ ղգաց իրան վհուկի խորհրդաւոր կուրծքի վրայ, սկսաւ երազել, չիոթիուել ու դանդաղուել, և երբ վհուկը անտառի խորքերը հասաւ, երեխան ահից զարթնեցաւ և այնպիսի սուր աղաղակներ արձակեց որ Զիլլան ստիպուեցաւ իւր դգուանքներով խեղդել նոցա որ Հէրմանի ու Բէրթայի ականջին չհասնեն:

—

Բայց որքան դգվում էր երեխային, այնքան աւելի նա տանջապի մէջ էր ընկնում, յուսահատաբար ոլորվում էր և իրան միակ ծանօթ բառը աղաղակում էր մօրը կանչելու համար: Զիլլան վաղեվաղ գնալով բարձրացաւ սարը, կալծելով որ իւր սրազնթացութեամբը կը թմրեցնէ ու կը քնեցնէ փոքրիկ արարածին: Երբ Ջրվէժի մօտ հասաւ, երեխան աղաղակներից ու լացից յոգնած՝ կարծես մեռած էր: Զիլլան կենդանացրեց նորան մի քաղցր եղանակով որ սոխակների նախանձը չարժեց՝ այնու ամենայնիւ չը-կարողացաւ դադարեցնել այն ցաւալի հառաչանքները որ կարծես պատառում էին երեխայի կուրծքը:

—

Եւ երգելիս Զիլլան խորհում էր սիրոյ գաղանիքի վրայ որի սերմերը պահվում էին այդ փոքրիկ էակի կրծքում որ դաստել, մանգալ ու խօսել չգիտէր, բայց արդէն գիտէր սիրել, ափսոսալ, ցանկալ ու վշտանալ: «Ի՛նչ, ասում էր վհուկը ինքն իրան, միթէ չկրնամ յաղթել այս բարոյական ընդդիմութեանը որ դեռ ինքնաճանաչութիւնից զուրկ է:» Այս ասելով նա փոխեց եղանակը, և այն անխօս լեզուով որով Որփէոսը երգեց երբեմն քնարի վրայ վագրներին ու ժայռերին, նա կարծեց թէ կ'ընկճէ երեխայի հոգին՝ աստուածային երազներ բերելով նորա վրայ:

—

Այս երգը այնքան դեղեցիկ էր որ լերան չոճերը արմատից մինչև կատարը խշխշացին, և ժայռերը խուլ թնդիւններ արձակեցին. բայց երեխան չմխիթարուեցաւ և չարունակեց իւր հեծեծանքները: Զիլլան հրաւիրեց լուսնի դիւթական աղդեցութիւնը. բայց պիչերային աստղի գունատ դէմքը զարհուրեցրեց երեխային, և վհուկը ստիպուեցաւ խնդրել լուսնին որ իւր

աչքերը հեռացնէ նորանից։ Ջրվէժը, ձանձրանալով երեխայի աղաղակներից, սկսաւ կատաղաբար մռնչել. բայց երեխայի սուր ձայները կռւում էին Ջրվէժի որոտումների դէմ։

—

Այս յամառ յուսահատութիւնը կամաց կամաց յաղթեց Զիլլայի համբերութեանն ու կամքին։ Այս մանկական լաց ու դոռոցի մէջ կարծես մի աւելի զօրաւոր բան կար քան բոլոր դիւթութիւնների մէջ, աւելի սաստկահնչիւն ձայն քան բնութեան բոլոր ձայները։ Զիլլան երևակայեց թէ հովտի խորքում, խիտ անտառների ու խոր հեղեղների մէջով, Բէրթան լսում էր իւր դստեր լացն ու դոռոցը և մեղադրում էր վհուկին թէ չէ սիրում Նորան։ Բարկութեան կայծը երևեցաւ Զիլլայի ճակատի վրայ, մի ջղային սարսուռ չարժեց նորա անդամները. նա կանգնեցաւ անդունդի վրայ։

—

«Որովհետև այս անմիտ էակը մերժում է ինձ իւր սէրը, մտածում էր նա, ինչի համար յանձն առի այս տանջանքը, այս կենդանի յանդիմանութիւնը որ լցնում է երկինքն ու երկիրը։ Եթէ այս սիրոյ ցանկութեամբ միշտ պիտի այրուիմ, միակ դեղը կը լինէր ոչնչացնել իմ ցաւի պատճառը։ Եւ ինչ կայ պատճառ. այս երեխան որ դեռ նոր է զարթնում ապրելու համար, արդէն հոգի ունի, և եթէ մարդկանց հոգին չէ մեռնում, միթէ նորան մարմնից բաժանելը նշանակում է վնասել նորան։»

—

Նա մեկնեց իւր երկու բազուկները անդունդի վրայ, և երեխան, Ջրվէժի դժոխային ուրախութիւնից զգալով ահաւոր վտանգը, այնպիսի սուր աղաղակ արձակեց որ մի սուր կարծես ցցուեցաւ վհուկի սառն սրտի մէջ։ Բուռն զօրութեամբ սեղմեց Նորան կուրծքին և այնպիսի ջերմ ու մարդկային համբոյր տուեց Նորան որ երեխան զգաց մայրական սէրը, հանդարտուեցաւ և քուն մտաւ ժպիտը շրթունքների վրայ։ Զիլլան զմայլած նայում էր Նորան՝ հանդարտութեամբ տարածելով իւր ծնկների վրայ։ Այդ միջոցին արդէն առաւօտեան արշալոյսը սկսում էր ծագել։

—

Վհուկի հոգին կերպարանափոխւում էր լերան կողերի վրայ ցրուած ամպերի նման։ Նորա անչարժ կամքը ձիւնի պէս հալւում էր, Նորա իշխելու կարիքը դիւերուհի մթութեան պէս անյայտանում էր։ Մի նոր լոյս, արշալոյսից պարզ, թափանցում էր Նորա ուղեղի մէջ. վեհիւրից մեղմ ներդաշնակութիւններ հնչում էին Նորա ականջներում։ Նա մտածում էր հեղ Բէրթայի մօտ և զգում էր թէ ինքն էլ հեղ է դառնում։ Երբ երեխան հանգստացաւ, Զիլլան թեքուեցաւ Նորա վարդագոյն շրթունքների վրայ, ստացաւ մի համբոյր և ուրախ ու բաղդաւոր վազեց դէպի Հելմանի ու Բէրթայի բնակարանը։

—

«Ահա ձեր աղջիկը, ասաց Նոցա. ես կամեցայ փորձել ձեր բարեկամութիւնը։ Ցետ առէք ձեր դանձը, այսուհետև դիտեմ գնահատել Նորան։ Հասկանում եմ Նոյնպէս մօր վիշտը և քո իրաւունքը, Հերման։ Մարդը որ ծառայեցնում ու կողոպտում է երկիրը, հնազանդանում է հայրական նախատեսութեան. Նորա աշխատութեան վախճանը մահ է, բայց Նորա քաղցը փոխարէնը սէրն է կենդանութեան ժամանակ։ Ես կը վիրաւորէի երկնային ու երկրային արդարութիւնը, եթէ կամենայի միևնոյն ժամանակ և սէր ունենալ և անմահութիւն։

—

Եւ իսկոյն հեռացաւ Նոցանից որ ականատես չլինի Նոցա ուրախութեանը և վերադարձաւ դէպի իւր առանձնութիւնը, ուր ամբողջ օրը արտասուեց։ Հեռուից լսեց նա իւր ընկերուհիների աղմկալի ժողովը որոնք դեռ չարժվում էին նուիրական օթևանի դադաթների վրայ. բայց այդ բոլորը էլ չէին չարժում Նորա հետաքրքրութիւնը։ Անմահների հպարտութիւնը էլ տեղ չէր գտնում Նորա սրտում, որ մարդկային անմեղ թուլութիւնների ազդեցութեան ներքոյ կակղել, իւր սառնութիւնը կորցրել էր։ Նա հասկանում էր որ իւր ազնիւ քոյրերին երբէք չէր սիրել և թէ մի փոքր երեխայի համբոյրը աւելի քաղցր էր եղել իւր համար քան բոլոր փառքերը։

—

Այն օրուան, որի նմանը չէր տեսել Զիլլան իւր երկարատև կեանքում, հետևեցաւ մի մռայլ գիշեր. երկինքը ծածկուած էր թուխ ամպերով։ Լուսինը ծագեցաւ առանձնացած ապառաժների ետևից, բայց չուտով քօղարկուեցաւ ամպերով և մի աղօտ ու տխուր լոյս սփռեց լերան խոռոչների կանաչագոյն կողերի վրայ։ Տխրադէմ ու պղտոր լճակի ափին այստեղ ու այնտեղ երևում էին կրակներ և խառնակ խմբեր։ Զիլլան նշմարեց մի լուսեղէն պատկ, նա ճանաչեց Թագուհուն որ բազմած էր մատաղահաս վհուկների խմբի մէջ. սոքա կարծես մի վերջին յարգանք էին մատուցանում իրանց Թագուհուն, որովհետև կամաց կամաց հեռանում էին և մենակ էին Թողնում Նորան։

—

Նոքա գնում միանում էին ուրիշ անորոշ խմբերի հետ որոնք երբեմն չատանում ու փայլում էին մի կարմրափայլ լուսով գիշերուան մթութեան մէջ, երբեմն նուազում կամ անյայտանում էին Թափառական խմբերի մէջ։ Մի քանի պարեր նշմարուեցան լճի ափին, մի քանի կայծեր ցայտեցան եղէգների միջից, բայց բոլորը լռութեամբ կատարուեցաւ. ոչ մի զարհուրելի կամ վսեմ երգ չհնչեց այս խորհրդաւոր կերպարանափոխութիւնների ժամանակ, և Զիլլան ապշած մնաց տեսնելով այս ծէսերը, որոնք անծանօթ էին Նորան։

—

Նա յիշեց որ այդ բոլոր բազմութեան մէջ մի էակ կայ միայն որին սիրում է, և այդ էակը Թագուհին է, որ երբէք իւր հեղութիւնը չէր կորց-

րել։ Նա կամեցաւ իմանալ Թագուհու տուած պատուէրները, նորան լճի չուրջը, բայց Թանձր խաւարը տարածուել էր, և Զիլլան սոխալուեցաւ մի բարձրաձայն աղաղակով իւր ներկայութիւնը յայտնել քոյրերին։ Այս աղաղակը, որին հազարաւոր ձայներ սովորութիւն ունէին պատասխանել, անյայտացաւ լռութեան մէջ, և Զիլլան զգալով որ մի մեծ արկած տակնուվրայ պիտի արած լինի վհուկների գիշերային ժողովները, զարհուրեցաւ ու տխրեցաւ։

—

Դարձեալ աղաղակեց նա մի անհաստատ ձայնով, բայց չկարողացաւ արտասանել նուիրական բառերը. վհուկների ծէսերը ընկել էին նորա յիշողութիւնից։ Այդ միջոցին նա տեսաւ Թագուհուն իւր մօտ կանգնած։ «Ամենայն ինչ կատարեալ է, Զիլլա. այլևս Թագուհի չեմ։ Իմ ժողովուրդը ցրւում ու թողնում է ինձ. տես...» Լսեինը, որ այդ րոպէին իւր գլուխը դուրս էր բերում թուխ ամպերի միջից, ցոյց տուեց Զիլլային երկար չարժուն կարգեր որոնք մառախուղի մէջ անյայտացող սարերի վրայ էին բարձրանում և իրանք էլ ցնորական երազների պէս անյայտանում էին։

—

Հիւսիսային կողմը պառաւ վհուկներն էին գնում, սև մրջիւնների բազմութիւն որ կպչում էին ժայռերին, և այնպէս խիտ էին որ նոցա անզգալի չարժողութիւնը չէր նշմարւում։ Դոքա փախչում էին մարդու հարեւանութիւնից, որ նոցա թշնամին է, և գնում էին սառուցեալ բևեռներում որոնելու անսահման անապատը և անդարձ միայնութիւնը։ Հարաւային կողմը չնչասպառ վազվզում էին մատաղահաս վհուկները, ցրի ու ցան եղած, ոչինչ արգելքի վրայ ուշք չդարձնելով՝ այնպէս էին չտապում որ կարծես երկինքն էին բարձրանալու։ Սոքա կամենում էին մի անմարդաբնակ կղզի արևակէզ երկրներում և աշխարհի ամէն կողմերից գաղթած մանուկները այնտեղ բնակեցնել

—

Արևելեան և արևմտեան կողմերը ուրիշ զանազան հասակի ու ձրգտումների տէր խմբեր կամենում էին խառնուիլ մարդկային ցեղի հետ, ուսուցանել նորան խորհրդաւոր գիտութիւնը, ուղղել նորա թիւր կարծիքները, պատժել նորան իւր մոլութիւնների համար կամ վարձատրել յաոաջադիմութիւնների համար։ «Տեսնում ես, ասաց Թագուհին Զիլլային, որ բոլորն էլ մի ցնորական երազի ետևից են գնում։ Զանձրութիւնից յոգնած՝ նոքա աշխատում են կրկին ձեռք բերել իշխանութիւնն ու գործունէութիւնը որ կորցնելու վրայ են։ Պառաւները կարծում են թէ յաւիտեան փախչում են մարդուց. նոքա չարաչար խաբւում են. մարդը ամէն տեղ կը հասնի նոցա ետևից և կը գահավիժէ նոցա մինչև այն առանձնութեան մէջ ուր արեգակը մայր է մտնում։

—

«Երիտասարդները պարծենում են թէ բոլոր ցեղերի խառնուրդից մի նոր ցեղ կը կազմեն, և մարդկութեան օրէնքներն ու ձգտումները կը փոփոխեն մի այնպիսի երկրի վրայ որ դեռ կոյս է։ Դոքա էլ իրանց նպատակին չեն հասնիլ, մարդը միայն մարդով պիտի կառավարուի ու աղնուանայ, և միւսները, նոքա որ մարդուն ընդունելով այնպէս ինչպէս որ կայ, պարծենում են թէ կը փոփոխեն նորա ստեղծած ընկերական պայմանները, խաբւում են մի անմիտ փառասիրութեամբ։ Քաղաքակիրթ մարդը միայն ինքն իրան է հաւատում, և գաղտնի զօրութիւնները միայն ապուշներին են կառավարում։

—

«Այս բոլոր ճշմարտութիւնները մէկ մէկ ասացի նոցա, Ջիլլա։ կամեցայ ապացուցանել որ անմահանալով՝ մենք անընդունակ դարձանք բարութիւն գործելու, և թէ բաժակը ըմպելուց առաջ՝ մենք աւելի օգտակար էինք եղել մեր մարդկային կեանքի կարճատև չըջանում քան հազար տարի չարունակ հակառակելով ընդհանուր օրէնքին։ Նոքա չկամեցան խօսքիս հաւատ ընծայել, և պնդում էին թէ կարող են և պէտք է մարդու հետ մանակից լինին երկրի կառավարութեանը, նորա կամքի հակառակ սուրբ պահեն քնութեան նուիրական օրէնքները և պաշտպանեն կենդանիների ցեղերը որ մարդը երդուել է ոչնչացնել։

—

«Նոքա մեղադրում են ինձ թէ զսպեցի նոցա ցանկութիւնները, թէ ստիպեցի նոցա յարգել մարդկային ցեղի յափշտակութիւնները, փախչել միւս մարդու առաջից, թողնել նորան ամենադեղեցիկ անապատները, իբրև թէ նոքա որ բաժանում են իրաւունք չունենային հալածելու չէզոք ու անպտուղ էակներին։ Ի զուր ասացի նոցա թէ չունենալով ոչ կարիք, ոչ արդիւնաւոր զբաղմունք, ոչ աճեցողութիւն, նոքա կարող էին բաւականանալ մի սահմանափակ տարածութեամբ. նոքա աղմուկ բարձրացրին, ասելով թէ ոտնակոխ եմ անում իրանց ցեղի պատիւն ու հպարտութիւնը։

—

«Վերջապէս հարցրին ինձ թէ ինչ իրաւունքով եմ կառավարում իրանց, որովհետև անմահական կեանքի բաժակը տալով՝ ես չկարողացայ ցոյց տալ նոցա այդ զօրութեան գործածութիւնը, և ես ստիպուած դանուեցայ խոստովանել թէ սխալուել էի ընծայելով նոցա այդ փառաւոր պարգևը, որի ունայնութիւնը ճանաչել և ոչնչութիւնը արհամարհել եմ։ Այն ժամանակ կատաղեցան նոքա, և բոլորն էլ թողին հեռացան ինձանից, ոմանք զարչելով, ուրիշները ափսոսալով, և ոմանք էլ զարհուրելով այն ճշմարտութիւնից՝ որից յոյս ունին աղատ պահելու իրանց։

—

«Ես այժմ, Ջիլլա, ահա մենակ մնացինք... Ես կամենում եմ մնալ, այստեղ, որպէս զի փորձեմ մի դիւտի գործածութիւնը որի վրայ ահա հազար տարի է աշխատում եմ։ Ջես կամենում միանալ քո քոյրերի հետ, կամ դուցէ յոյս ունիս խաղաղ ապրելու այս առանձնութեան մէջ հսկելով

Հէրմանի դերդաստանի վրայ։—Ես կամենում եմ մնալ քեզ հետ, պատասխանեց Ջիլլան. դու միայն հասկացար իմ թիւր բաղդատութեան ծանր ու սոսկալի հոգևարքը։ Եթէ դու չես կարող մխիթարել ինձ, գոնեա չեմ վիրաւորիլ քեզ իմ վշտերով։

—

—Լաւ մտածէ թէ ինչ ես ասում, իմ սիրելի Ջիլլա։ Եթէ ոչինչ չէ կարող սփոփել քեզ, ապա լաւ է քո քոյրերի հետ ցնորքների ետևից ընկնես։ Ես դուցէ երկար ժամանակ չմնամ այստեղ, և չուտով դուցէ էլ չես տեսնիլ ինձ։» Ջիլլան մոաբերեց որ Թագուհին ասել էր իրան մի զօրաւոր դեղի մասին ձանձրութեան դէմ, դեղ որ նա մտադիր էր դործածել, բայց չէր կամեցել յայտնել Նորա զարհուրելի դաղանիքը։ Երկար ժամանակ աղաղակեց ու պաղատեց մինչև որ Թագուհին համաձայնեցաւ տեղեկացնել Նորան այդ խորհրդաւոր դաղտնիքին. «Հետևիր ինձ,» ասաց Նորան Թագուհին։

—

Զարհուրելի օձապտոյտ ճանապարհներով որ միայն իրան յայտնի էին, Թագուհին տարաւ Ջիլլային սառցակոյտի դագը, և մտնելով մի խորչ որ լուսաւորուած էր կապտադոյն մոայլ լուսով, ցոյց տուեց Նորան սեղանաձև սառոյցի վրայ մի բաժակ որի մէջ պատրաստվում էր մի անծանօթ կախարդական ըմպելի, և ասաց. «Երկար ժամանակ աշխատելով մի միջոց գտնել կենաց բաժակի սխուր ներգործութիւնը ոչնչացնելու համար, կարծեմ վերջապէս գտայ մահուան փրկարար բաժակը։ Ես կամենում եմ մեռնել, Ջիլլա, որովհետև քեղանից աւելի ձանձրացած և յուսահատուած եմ։

—

«Լռութեամբ համբերեցի և կամիլ կամիլ ճաշակեցի, դարերի ընթացքում, ունայն ղղջումների և խաբուած յոյսերի լեղի բաժակը. բայց վերջապէս յուսահատուեցայ, մտածելով որ մենք միայն աշխարհի հետ սլիտի վերջանանք, իբրև պատիժ մեր ցոյց տուած ընդդիմութեան այն օրէնքներին որոնց ենթարկվում է նա։ Մենք երկրի վրայ որոնեցինք մեր եղեմը, և ոչ միայն երկրի միւս բնակիչները երեսները դարձրին մեզանից, այլ նոյն իսկ երկիրն ասաց մեզ. «Ես ձերը չեմ, այլ դուք իմն էք յաւիտեան, և իմ վերջին օրը ձերն էլ կըլինի։»

—

«Ջիլլա, տեսայ ոչնչութիւնը առաջիս կանգնած, և դարերի անդունդը որ բաժանում է մեզ Նորանից մի վայրկեանի պէս երևեցաւ ինձ յաւիտենականութեան մէջ։ Այն ժամանակ երկիւղ կրեցի ճակատագրական մահից և ջերմեռանդութեամբ պաղատեցի կենաց Տիրոջ որ կրկին ենթարկէ ինձ բնական մահուան փրկարար օրէնքին։—Չեմ հասկանում քեզ, պատասխանեց Ջիլլան, ահից դունաթափուած. մինչ երկու տեսակ մահ կայ, և արդեօք ցանկանում ես մարդկանց մահով մեռնիլ։—Այո, ցանկանում եմ, Ջիլլա,

աչխատում եմ, փորձում եմ, և յուսամ թէ վերջապէս արտասուքներս ողոքեցին Նորան որի առաջ խրոխտացել ենք։

—

—Եւ կենաց Տէրը ներել է քեզ քո ապստամբութիւնը, խոստացել է քեզ թէ հոգիդ այդ մահից յետոյ պիտի ապրի։—Կենաց Տէրը ոչինչ չէ խոստացել ինձ։ Նա ցոյց տուեց ինձ այս խօսքը աստղալից երկնքի վրայ. «Մահը յոյս է։—Սպասենք ուրեմն մոլորակի մահուան. չէ որ նա էլ մի և նոյն խոստմամբ պիտի մեռնի։—Այո, որովհետև նա իւր կոչմանը հաւատարիմ է մնացել. իսկ մենք որ մարդկային կոչման չհաւանեցանք ու ազատուեցանք Նորանից, իրաւունք չունինք սիեզերական վերանորոգութեան սպասելու։

—

«Այժմ, մնաս բարեաւ, իմ սիրելի Զիլլա. ես այստեղ պիտի մնամ քաւութեան պատրաստուելու համար։ Վերադարձիր լոյս աչխարհը, և եթէ չես կարող վիչտդ մոռանալ, ևկ մասնակից եղիր իմ վիճակին։—Ցոյս ունիմ, ասաց Զիլլան, որ քո թոյնը անզօր կը լինի. բայց երդուիր որ այդ զարհուրելի փորձը չես անիլ առանց ինձ քեզ մօտ կանչելու։» Թագուհին երդուեց, և Զիլլան հեռացաւ սառցակոյտից . նա չտապում էր տեսնել արեգակը, ազատ ջրերը, թափառող ամպերը և սիրուն ծաղիկները։ Նա դեռևս սիրում էր բնութիւնը և զմայլում էր նորա գեղեցկութեամբ։

—

Շտապելով գնաց նա Հէրմանի քնակարանը, որպէս զի սովորի նորա երջանկութեանը ականատես լինել. բայց յուսահատ դրութեան մէջ գտաւ նորան։ Բէրթան հիւանդացել էր. աղջկայ յաիչտակութիւնը այնպիսի վիչտ էր պատճառել նորան որ արիւնը բորբոքուել էր։ Նա ցնորքների մէջ էր և աղաղակելով անդադար պահանջում էր իւր երեխային որին պինդ սեղմում էր իւր բազուկների մէջ առանց ճանաչելու նորան։ Զիլլան վազեց բերաւ առողջարար բոյսեր և բժչկեց մատաղահաս կնոջ հիւանդութիւնը։ Խրճիթը կրկին լցուեցաւ ուրախութեամբ. բայց Զիլլան մնաց ամօթահար և տխուր դրութեան մէջ, որովհետև ինքն էր մոցրել ցաւը այդ բաղդաւոր ներդաստանի մէջ։

—

Նա կարծեց թէ Ռօնուսի վրայ նոյնպէս ներգործել էր փոքրիկ երեխայի անցքը և մօր հիւանդութիւնը. ծերունի դաստիարակը համարեա չէր կարող քայլել։ «Նա հիւանդ չէ, ասաց Նորան Հէրմանը. նա ոչինչ վիչտ չէ ունեցել, մեր վիչտն էլ Նորան անհասկանալի է եղել։ Նորա միակ ցաւը ծերութիւնն է. ոչ քնած է, ոչ արթուն, այլ չարունակ երազների մէջ է։ Մենք կարծում ենք թէ նա կը մեռնի, և ամէն հնարք գործ դրինք Նորա կեանքի թելը երկարացնելու. բայց իզուր։—Ուրեմն դուք ցանկանում էք որ չմեռնի, ասաց վհուկը։

—

—Մենք անկարելին չենք ցանկանում, պատասխանեց Հէրմանը։ Ցաւում ենք միայն մեր ալեւոր ընկերի վրայ և որքան կարելի է կ'երկարացնենք այն օրերը որ մնում են նորան մեզ հետ անցկացնելու. բայց մենք հպատակում ենք այն օրէնքին որ սահմանել է կենաց Տէրը։ Զիլլան մօտեցաւ ծերունուն և հարցրեց թէ կամենում է արդեօք որ փորձէ տալ նորան առաջուայ ոյժը։ Բօնուսը ծիծաղեցաւ և չնորհակալ եղաւ նորան երեխայական ձևերով։ «Բաւական լաւութիւններ արիք ինձ, ասաց նա, և ամենից առաջ անտանելի տանջանքներից փրկեցիք. յետոյ ձեր չնորհքով ապրել եմ երկար ու խաղաղ տարիներ, և անիրաւ բան կը լինէր սորանից աւելի պահանջել։»

—

Միւս անգամ երբ վհուկն եկաւ տեսնելու ծերունուն, նա փոքր ինչ ցաւ էր զգում և թոյլ կերպով գանգատում էր. «Դժուարութիւն եմ կրում մեռնելու, ասաց նա։—կարող ես վախճանդ չտապեցնել, պատասխանեց վհուկը, ինչի ես սպասում մահուան, եթէ նորա գալուստը անխուսափելի է։» Բօնուսը դարձեալ ժպտաց. «կեանքը քաղցր է մինչև վերջին չունչը, տիկին վհուկ, և բանականութիւնը, համաձայն Աստծու կամքին, արգելում է մեզ նորա թելը կտրել։—Եւ յետոյ. ինչ յոյս ունիս գտնելու կեանքի այն կողմը։—Շուտով կ'իմանամ, ասաց հոգեվարք ծերունին։»

—

Եւ լապտերի աղօտ լուսոյ պէս հանգաւ նա Զիլլայի աչքի առաջ։ Հէրմանն ու Բէրթան մօտ բերին իրանց երեխանց մի համբոյր տալու նորա փղոսկրէ ճակատին։ «Այդ ինչ էք անում, ասաց վհուկը։—Յարգանք ենք մատուցանում մահուան, պատասխանեց Բէրթան, և օրհնում ենք մարմնից բաժանուող հոգին։—Եւ ուր է գնում նա, հարցրեց դարձեալ վհուկը յուզուած։—Աստուած գիտէ, պատասխանեց կինը։—Բայց միթէ ոչինչ երկիւղ չունիք ձեր բարեկամի հոգու համար։—Ինձ ուսուցին յուսալ։—Իսկ դո՛ւ, Հէրման։—Դու ոչինչ չասացիր ինձ այդ մասին, պատասխանեց նա. բայց Բէրթան յոյս ունի, և ես հանգիստ եմ։»

—

Զիլլան հասկացաւ այս բնական մահուան քաղցրութիւնը բնական կեանքի վախճանից յետոյ. իսկ բռնի մահը, յանկարծական մահը, երիտասարդի ու զօրաւորի մահը, ո՛հ. նա սարսափում էր այդպիսի մահից, ցանկացաւ Թագուհու հետ խորհրդակցել։ Սակայն Թագուհին չէր երևում և Զիլլան, չէր համարձակում վերադառնալ այն զարհուրելի տեղերը։ Մի գիշեր Թագուհու ուրուականը եկաւ կանչեց նորան. Զիլլան հետևեցաւ ուրուականին և գտաւ իւր մեծ բարեկամուհուն չափիղայի պալատի խորքում նստած, անվրդով և ժպիտը շրթունքների վրայ։ «Զիլլա, ասաց նա, հասել է ժամը, պէտք է օգնես ինձ։

—

«Սակայն ամէնից առաջ կամենում եմ յանձնել քեզ չատ դաղտնիքներ որ գտել եմ հիւանդութիւնները բժշկելու, վէրքերը լաւացնելու և վէտերը մասամբ թեթևացնելու։ Այդ բոլորը կը տաս Հէրմանին, որպէս զի որքան կարելի է հեռացնէ իրանից և իւր գերդաստանից վաղաժամ մահը և անօգուտ ցաւերը։ Այս նորան որ աշխատի գերազանցել մեզ այս դիտութեան մէջ, որովհետև մարդը ինքն իրան պիտի օգնէ և յաւիտեան պիտի կռուի։ Մարդկային չարիքը նորա անխմաստութեան պատիժն են և նորա տղիտութեան հետևանքը։

—

«Իմաստութեամբ նա կ՚ոչնչացնէ մարդասպանութիւնը. գիտութեամբ կը հեռացնէ հիւանդութիւնները։ Մնաս բարեաւ, քոյր իմ։ Մեռնելը ոչինչ է նորա համար որ լաւ է ապրել։ Իսկ ես չգիտեմ թէ ինչ տանջանք եմ պատրաստում ինձ համար, որովհետև մեծ չարագործութիւն եմ արել. բայց չպէտք է երկնչիմ իմ մեղքը քաւելուց և ցաւը կրկին ճանաչելուց։ — Ուրեմն դու պիտի մեռնիս, աղաղակեց Զիլլան աչխատելով վայր ձգել ճակատագրական բաժակը։—Զգիտեմ, ասաց Թագուհին, պինդ բռնելով նորան։ Գիտեմ միայն որ այս ըմպելիքով ոչնչացնում եմ կեանքի բաժակի անիծեալ զօրութիւնը։

—

«Բայց չգիտեմ մահկանացու կը դառնամ թէ կը մեռնեմ։ Գուցէ ստանամ իմ առաջուայ գոյութիւնը, այն դրութեամբ որի մէջ գտնվում էի անչարժութեան դատապարտուելուց առաջ։ Այն ժամանակ մի քանի երջանիկ օրեր կը մնան ինձ երկրի վրայ. բայց ես այդ բաղդաւոր ժամերին արժանի չեմ և չեմ էլ կարող պահանջել։ Չխաբենք մեր անձը մնոտի յոյսերով, Զիլլա։ Կաց և տես թէ ինչ վիճակի կ՚ենթարկուիմ ես. եթէ անչեանամ, թող իմ դիակը այստեղ մնայ. իսկ եթէ մահուան դէմ կռուիմ, կրկնէ ականջիս այն բառը որ կարդացել եմ երկնակամարի վրայ. «Մահը ցոյս է։»

—

Կաց մի փոքր էլ, աղաղակեց Զիլլան. իսկ եթէ ես էլ կամենամ մեռնել։» Թագուհին տուաւ նորան մի կախարդական դեղ ասելով. «Դու ինքդ կը կարողանաս բաղադրել այս թոյնը. չեմ կամենում որ այս բաժակը խմես առանց արածիդ վրայ խորհելու։ Տուր ինձ բարեկամութեան օրհնէնքդ. հոգիս պատրաստ է։» Զիլլան չոգեցաւ Թագուհու առաջ և պաղատում էր նորան փոքր ինչ էլ սպասել, բայց Թագուհին երկնչելով որ մի գուցէ նորա արտասուքներից տկարանայ, խնդրեց Զիլլային որ գնայ մի վարդ բերէ, որպէս զի մի անգամ էլ զմայլի երկրի անապատ դեղեցկութեամբ, որից գուցէ յաւիտեան բաժանուելու էր։

—

Երբ Զիլլան յետ եկաւ, Թագուհին նստած էր մի սառոյցի վրայ, գլուխը անհոգաբար բազկի վրայ թեքած. միւս ձեռը կախ ընկած էր, դա-

տարկ բաժակը պղորուել էր նորա հագուստի փէշի վրայ։ Ջիլլան կարծում էր թէ քնած է. բայց այդ քունը մահն էր։ Շատ մարդկանց մահը տեսել էր Ջիլլան և երբէք չէր յուզուել, որովհետև չէր կամեցել երբէք մի մահկանացու սիրել։ Տեսնելով որ անմահը դադարել էր ապրելուց, զարհուրած ու անխօս մնաց։ Սակայն յուսալով որ այդ իսկական մահ չէր՝ այլ մի մահանմահ քուն, երեք օր անքուն մնաց թագուհու կողքին, սպասելով որ զարթի։

—

Բայց թագուհին չզարթեցաւ, և Ջիլլան տեսաւ որ նորա վեհ ու անխռով կերպարանքը սառեցաւ ու քարացաւ։ Յուսահատուած փախաւ այնտեղից. բայց բարեկամութեան յիշատակը երբեմն երբեմն ետ էր նորան այնտեղ։ Սառոյցը պահպանում էր ապականութիւնից այն գեղեցիկ մարմինը. բայց դորա փոխարէն հետզհետէ քարացնում էր թագուհու զէմքի գծագրութիւնը և արձանի էր փոխում այն կեանքի հրաշալիքը։ Ջիլլան նայելով նորա վրայ, ինքն իրան հարցնում էր թէ արդեօք ապրել է նա. երբեմն վհուկը էլ չէր ճանաչում իւր բարեկամուհուն ու թագուհուն։

—

Կամաց կամաց Ջիլլան սովորեցաւ անխռով տեսնել թագուհու արձանը և վճռեց հետևիլ իւր բարեկամուհու ճակատագրին. բայց երբ մահուան ըմպելիքը կազմեց, բաժակը սառոյցի վրայ դրաւ և զարհուրելով փախաւ այնտեղից։ Այն րոպէից որ զիտէր թէ մեռնելուց ազատ է, զգում էր կեանքի գեղեցկութիւնը և չէր ձանձրանում։ Գեղածիծաղ գարունը որ եկել էր, առաջինն էր որ Ջիլլան գնահատում էր. երբէք ծառերը չէին ունեցել այդքան վայելչութիւն, երբէք ծաղկաւէտ մարգերը չէին բուրել այդպիսի անուշահոտութիւններ։

—

Նա գնում էր կանաչի մէջ ձմեռուանից թմրած միջատները, և երբ տեսաւ որ թիթեռը դուրս է գալիս իւր պատեանից, սարսեց հարցնելով ինքն իրան թէ արդեօք այդ մահուան դրկածութիւնից բաժանուող հոգու պատկերը չէ։ Նա զգում էր որ թագուհին հրաւիրում է իրան տառերների թագաւորութիւնը, շատ անգամ տեսնում էր նորան երազում և հարցել առաջարկում. բայց ուրուականը անսպատասխան անցնում էր աստղերը ցոյց տալով։ Նա աչխատում էր կարդալ երկնակամարի վրայ այն խոստմունքը որ սրտաճմլել էր իւր բարեկամուհուն. բայց ապականութեան երկիւղը խանգարում էր նորան ըմբռնել խորհրդաւոր նշանագրերի իմաստը։

—

Նա ամէն օր տեսնում էր Բէրթային և նորա փոքրիկ աղջկան, որին շատ էր սիրում։ Հէրմանի միւս երեխայքը գեղեցիկ էին երևում նորան ու բարի, բայց չնորհալի ու անմեղ աղջիկը գրաւում էր նորա բոլոր ուշադրութիւնը։ Այս երեխան շատ քնքոյշ էր և իւր հասակից բարձր խելք էր ցոյց տալիս. երբ վհուկը գրկում էր նորան, նա սկսում էր այնպիսի բաներ խո-

սել ու ասել որ կարծես թէ մի ուրիշ աչխարհից էին գալիս։ Նա ուշադրութիւն չէր դարձնում ոչ սպիտակ գառներն ու գեղեցիկ ծաղիկների վրայ. այլ անդադար իւր փոքրիկ բաղուկները ձգում էր դէպի ամպերը, և մի օր նա ազաղակեց երկինք բառը, որ ոչ ոք չէր ուսուցել նորան։

—

Մի որ երեխան դուռնաթափուեցաւ և իւր չիկահեր գլուխը խոնարհեցրեց Զիլլայի ուսի վրայ, ու ասաց նորան. Ե՛կ։ վհուկը կարծեց որ զբօսանքի է հրաւիրում իրան. բայց Բէրթայի աղաղակը յայտնեց որ երեխան մեռել էր։ Չուր աչխատեց Զիլլան կենդանացնել նորան. վհուկի բոլոր զաղանիքները կորցրին իրանց զօրութիւնը. երեխայի հոգին թռել էր։ «Ա՛յ. չարագործ վհուկ, աղաղակեց Բէրթան անպատմելի ցաւով, գիտէի որ իմ աղջիկը սիրտ մեռնի։ Այն գիշերուանից որ քեզ հետ սարի գլխին անցկացրեց, կորցրել էր նա իւր զուարթութիւնը և ուրախութիւնը։ Քո ժպտադէմ սէրը սպանեց նորան։»

—

Զիլլան ոչինչ չպատասխանեց։ Գուցէ Բէրթան սխալւում էր. բայց վհուկը զգում էր որ վշտացած մայրը էլ չի սիրել իրան։ Չուր աչխատեց Հէրմանը միտմացնել նոցա վէրքերը։ Զիլլան դուրս եկաւ խրճիթից և վազեց դէպի սառցակոյտը։ Նա համարձակեցաւ մի համբոյր տալ թագուհու անշարժ դիակին, և խմեց բաժակը. բայց փոխանակ գետնին փռուելու, զգաց որ կարծես մի վտահութեան և ուրախութեան զգայողութեամբ վերանորոգուել է, նորան այնպէս էր թւում թէ մի մանկական ձայն ասում էր իրան. «Ե՛կ գնանք։»

—

Նա վերադարձաւ խրճիթը։ Երեխան պարկած էր մի ծաղկապսակ կողմի մէջ. մայրը աղօթում էր կողքին, չրջապատած իւր գեղեցիկ երեխանցով, որոնք աչխատում էին միխիթարել նորան, իսկ մայրը իւր քաղցր հայեացքով կարծես ասում էր նոցա. «Հանգիստ եղէք, ձեզ էլ պակաս չեմ սիրիլ։» Հայրը փորում էր մի փոքրիկ փոս վարդի թփի տակ։ Խոշոր կաթիլներ թափվում էին նորա աչքերից, բայց նա սիրով պատրաստում էր իւր զաւակի վերջին անկողինը։ Տեսնելով վհուկին՝ ասաց. «Ներչ Բէրթային։»

—

Զիլլան չորեց կնոջ առաջ. «Դու պիտի ներես ինձ, ասաց նա, որովհետև ես պիտի հեռանամ քո աղջկան։ Նա կանչեց ինձ, և անշուշտ գնում եմ ապրելու մի աւելի լաւ աչխարհում, ուր նորան մայր է հարկաւոր։ Այստեղ միայն վատութիւն արի նորան. բայց երևում է որ ինձ վիճակուած է ուրիշ տեղ բարիք անել նորան, որովհետև տնա կանչում է ինձ։—Չգիտեմ թէ ինչ ես կամենում ասել. պատասխանեց մայրը։ Դու խլեցիր իմ երեխայի կեանքը, այժմ կամենում ես նորա հոգին էլ յափշտակել։—Մեր զաւակի հոգին միայն Աստծունն է, ասաց Հէրմանը. բայց եթէ Զիլլան ճանաչում է նորա խորհրդաւոր նպատակները, թոյլ տանք նորան։ Դրէք երեխային բաղուկներիս մէջ,» ասաց վհուկը։ Եւ երբ այն փոքրիկ մարմինը սեղմեց իւր սրտի վրայ, դարձեալ լսեց որ նորա հոգին ասում էր կամաց. «Ե՛կ գնանք։—Այո, գնանք, աղաղակեց վհուկը։ Եւ իւր չրխնդքները միացնելով նորա չրխնդքներին, դարց որ այդ մայրական համբոյրի ժամանակ իւր հոգին դուրս է թռչում, խառնւում է երեխայի անարատ հոգու հետ։ Հէրմանը գերեզմանը մեծապրեց և երկուսին միասին անպատրեց։ Գիշեր ժամանակ մի անտեսանելի ձեռք գերեզմանի վրայ փորագրեց այն բառերը. «Մահը յաղթ է։»